

MISJONSHØYSKOLEN
STAVANGER

HVORDAN BLI FRELST

EN ANALYSE AV SPØRSMÅLET OM EN PERSONLIG STILLINGSTAKEN I
MØTE MED FORKYNNELSE, SETT I LYS AV LUTHERS TEOLOGI OM
AVHENGIGHET I DE SERVO ARBITRIO

MASTEROPPGAVE I TEOLOGI
30-MATH

TORHEL ALFSVÅG EKENES
MAI 2012

Innholdsliste

Forord.....	3
Min motivasjon	3
Fortvilelse	3
Forvirring.....	3
Ønske.....	4
Kapittel 1	
Innledning	6
Overture.....	6
Problemstilling	6
Om begrepet Den personlig stillingstagen	6
Om forkynnensens plass i oppgaven.....	7
Om Luthers teologi og min fremgangsmåte.....	8
Min anvendelse av Luther	8
Min anvendelse av Erasmus	9
Om kildene og deres historiske kontekst.....	11
Luther.....	11
Erasmus	12
Oppgavens oppbygging.....	12
Kapittel 2	
Debatten	
Om problemet og anklagene	14
Om debattantene Luther og Erasmus	14
Om debattantenes syn på viljen.....	14
Luther og viljen	15
Erasmus og viljen	16
Om hvordan å drive teologi.....	17
Moderat skeptisk diskusjon	18
Spørsmålet om temaets sentralitet	19
Erasmus og Bibelen	20
Moralens sentralitet	21
Erasmus med moralen som program og tolkningsnøkkel	23
Anvende Erasmus på Erasmus	24
Oppsummering	24
Kapittel 3	
Skaperen	
Om menneskets avhengighet	26
Om Gud	26
Gud som skaper	26
Gud er fri	27
Gud som opprettholder	27
Panenteisme	28
Om Gud som holder det han lover.....	29
Om mennesket i forhold til Gud.....	30
Mennesket skylder Gud sin skapelse.....	30
Mennesket skylder Gud sin opprettholdelse.....	31
Menneskene skylder Gud sine gjerninger	31
Mennesket som mottaker av Guds gaver.....	32
Om mennesket som avhengig av forkynnelsen.....	33

Apofatisk teologi	33
Det apofatisk teologiske problem	34
Gud åpenbarer.....	36
Skriften som åpenbaring og forkynnelse	37
Teologi er å snakke som Guds ord.....	38
Der forkynnelsen slutter, slutter teologien.....	39
Oppsummering og kapittelkonklusjon	41
Kapittel 4	
Åpenbaringen	
Om forkynnelsen og fornuften	43
Om kjennskap.....	44
Hvordan få kjennskap.....	44
Kjennskap til Guds eksistens	45
Kjennskap til nåden	46
Hvor får man kjennskap	47
Om fornuften	48
Fornuftens domene	49
Fornuftens forutsetninger	49
Fornuftens begrensning	51
Fornuft og bekjennelse	52
Om Bibelens forkynnelse	53
Bibelen som uklar	54
Bibelens klarhet	55
Kanon.....	57
Kapittel 5	
Frelsen	
Om valg og handling.....	59
Om moral og identitet	59
Moralens program.....	59
Identitet og determinisme	62
Om forkynnelsens lov og evangelium.....	64
Grammatikk og synd	64
Dersom, valg og omvendelse.....	65
Evangeliet	66
Konklusjon	69
Bibliografi	71

Forord

Min motivasjon

Jeg er nå på slutten av et teologisk studium. Det er kun masteroppgaven igjen mellom meg og "verden der ute". Jeg ser derfor på masteroppgaven som en siste mulighet til å skaffe meg det jeg var på jakt etter da jeg begynte mitt studium. Ikke så å forstå at det er slutt med studier etter studietida. Det bør ligge i en hver prests arbeidsbeskrivelse å ha tid til eget studium og andaktsliv. Om vi bare skal gi uten å få så blir vi utmagret og utbrente. Jeg kan si det slik at jeg ser på masteroppgaven som en mulighet til å skaffe meg en noe større pondus før jeg møter en streng og fordringsfull lærer: Menigheten.¹

Det er tre ting som særlig sterkt har vært med på å gjøre at jeg skriver denne oppgaven. Det er fortvilelse, forvirring og et ønske.

Fortvilelse

Det første er fortvilelsen over mennesker som forkaster den troen de en gang hadde, og snur Gud ryggen. Det gjøres i sinne, grubling, kjøling, eller på annet vis. Veiene ut kan være like mange som det er folk som har gått ut. Hvordan det gjøres er viktig for den enkelte og for det sjelesørgeriske møte med de. Men den ene måten er ikke mindre fortvilende enn den andre, og forbønnen om å kalle de frafalne tilbake til dåpens nåde gjelder de alle. I møte med dem er det jeg lurer på hva som skjer, og hvordan jeg skal forstå det.

Forvirring

Det andre som er med på at jeg skriver denne oppgaven, er at jeg blir noe forvirret av forkynnelse jeg møter. Forkynnelsen kan virke noe sprikende med hensyn til *den personlige stillingstaken*, enkelt-prekener i mellom, forkynnere i mellom, kirkesamfunn i mellom, og internt i en og samme preken.

Det kan være flere grunner til en slik opplevelse. Forkynnelsen kan være sprikende og selvmotsigende. Enten fordi den er lite gjennomtenkt, eller fordi forkynnerens teologi faktisk er sprikende. Forkynnelsen kan også tilsynelatende virke sprikende uten at den er det. Enten fordi

1 Bo Giertz: *Steingrunnen*, (Trondhjem: Luther Forlag, 1979), 136

forkynnelsen er utydelig, eller fordi lytteren ikke forstår den.

I forkynnelse kommer ofte temaet om det å velge. "Velg i dag" er et uttrykk som brukes mye i mange former. Og så hører vi om nåden, at vi ikke kan gjøre noen ting, at alt er opp til Gud, og at det er ferdig. Hva gjør vår avhengighet av Gud med oppfordringen om å "velge"? Hvordan skal vi forstå den personlige stillingstagen? Dette spørsmålet kan stå igjen etter en uklar forkynnelse.

Også i Bibelens forkynnelse finner jeg drivstoff til forvirringen. Eksempelet jeg nevnte over kan godt også brukes her. Josva forkynner "velg i dag" (Jos 24,15), og Jesus har et tilsvarende "Vend om" (Matt 4,17). Jeg har helt klart ikke grunnlag for å motsette meg retten deres til å forkynne slik. Å ønske å korrigere dem er fåfengt og heretisk. Jeg kan derimot frimodig forkynne "Vend om!" når de gjøre det. Men hvordan kan jeg det når Gud allerede har valgt oss til frelse (Ef 1,4)? Spørsmålene her blir mange. Hvordan blir vi frelst? Ved å holde hans bud, eller ved troen alene? Hvordan tror vi? Ved at vi velger å tro eller ved at vi får troen? Dette er spørsmål som en kan stå igjen med: Hva en skal tro, og for den saks skyld hva tro er.

Ønske

Jeg har et ønske om å få klarhet der jeg er forvirret. Men det stopper ikke der. Denne oppgaven vokser fram fra et oppriktig ønske om å snakke sant og forkynne til liv. Jeg tror det er frelse i disse ordene jeg leter etter. Jeg tror det er et evig liv i svaret på hvordan jeg skal forstå *den personlige stillingstagen*. Det er ikke bare meg som er fortvilet, forvirret, og et menneske som trenger frelse. I samtaler kan jeg høre: "Hva skal jeg gjøre for å bli frelst?" Et drømmespørsmål for en prest å få. Et av de mest presise og treffende spørsmålene er "Hvorfor skal det være så vanskelig å tro når det ikke en gang er noe jeg skal prestere?". Når jeg hører det, og ser at den spørrende i anfektelse vender Gud ryggen, da vil jeg så fortvilet gjerne svare. Jeg ønsker å ha svar for å gi svar.

Vi er i et stadig pluralistisk voksende samfunn. Det er enorme velsignelser ved en slik verden. Og det er store utfordringer. Sannhet behandles i stor grad som plastisk. Identitet dekonstrueres, og konstruksjonen av den er en markedsvare. Kirken er, og har alltid vært i krise på den ene eller andre måten. Den hører ikke til verden, og er en del av verden. Den kan ikke bli konform, og ikke asketisk. Kirken merker selvfølgelig tidenes tendenser, både som velsignelser og utfordringer. Det er en stadig større kultur hvor denominasjonsskiller ikke er meningsbærende. Eller for å si det på en måte, som ikke bare gjelder mellom denominasjoner, men også innenfor kirkesamfunnene: Læreforskjellene minskes i betydning. Fokuset på et godt miljø i menighetene er større enn fokuset på lære. Menighetshopping er vanlig. Det er mange store interdenominasjonelle

konferanser og leirer med et mangfold av forkynnelse. Vi ser på mange måter en økumenisk oppblomstring. Jeg vil på ingen måte sette negativt stempel over alt dette. Mye av det er fantastisk, og vitner om at kirken er én. Men det er fortsatt mange utfordringer. I et slikt klima får læren en mengde bank. Spørsmålene om hva som er læren, hva som er sant, og hvordan vi kommer fram til det, står ofte i løse lufta. Forvirringen har enorm grobunn i dag.

Spørsmålet om hvordan vi skal håndtere en slik forvirring er stadig pressende. *Hvordan* vi skal håndtere den er ikke fokuset i denne oppgaven, selv om den kan komme til å gi noe svar på det. Det jeg vil her, er å få større pondus på et spørsmål som ligger beleilig til forvirring. Jeg vil ha en sann lære om *den personlige stillingstaken*, og vite hvordan jeg kan komme fram til den læren. Jeg vil ha sannhet så jeg kan gi den videre. Jeg vil møte de forvirrede og ikke stå i veien mellom Gud og mennesker. Jeg vil snakke sant. Jeg har et ønske om å forkynne frelse.

Kapittel 1

Innledning

Overture

Et menneske får forkynt en Gud og frelser, og se, det ble tro. Hva har skjedd? Det kunne også vært slik: Et menneske får forkynt en Gud og frelser, og se, han snudde Ham ryggen. Hva har skjedd? Det kan høres ut som en matematisk oppgave jeg prøver å løse. Jeg trenger bare å få ligningene på plass, sette de opp mot hverandre, isolere de forskjellige ukjente, og så regne ut svaret. Møysommelig, men enkelt egentlig. Opp igjennom tiden har det vært forskjellige forsøk på å løse denne ligningen. Veldig karikert kan man si at det ihvertfall er tre innfallsvinkler:

#1: Den første innfallsvinkelen har de som forholder seg til ligningen rent akademisk, om akademisk betyr at poenget er diskusjonen, ikke svaret. For dem er en god konklusjon et åpent spørsmål som peker mot videre forskning, fundering og diskusjon.

#2: Den andre innfallsvinkelen har de som har løsningen på ligningen som poenget, og aktivt følger den. De prøver å harmonisere og homogenisere til ligningen er gått opp.

#3: Den tredje innfallsvinkelen har de som ikke løser ligningen. Det lar de være med fordi de mener de ikke har muligheten til det. For dem er nettopp denne umuligheten poenget. Ved første øyekast kan denne tredje innfallsvinkelen virke som om den er enig med den første. Men det er stor forskjell på å ha diskusjonen som poeng og det at ligningen er uløselig som poeng. Denne siste kan fortsatt ha et svar. Hva for er svar er så det?

Problemstilling

Hvordan forstå den *personlige stillingstagen* i møte med forkynnelse sett i lys av Luthers teologi om avhengighet i *De servo arbitrio*.

Siden Luther skrev *De servo arbitrio* i 1525, så har den vært et orienteringspunkt rundt debatten om viljen. Det er derfor naturlig å bruke denne boken.

Problemstillingen består av tre sider jeg nå vil belyse hver for seg. Det er *den personlige stillingstagen*, forkynnelsen, og Luthers teologi.

Om begrepet Den personlig stillingstagen

"Hva har skjedd?" kan omformuleres med "Hvordan å forstå *den personlige stillingstagen*" slik det står i problemstillingen. Hva jeg mener med å bruke begrepet *den personlige stillingstagen* må kanskje utdypes litt. Jeg skriver om tro. Så tros assosiasjonen til begrepet er god å ha med seg i lesing av oppgaven, enten det handler om tro eller mistro til Gud.

Det kan legges mye i begrepet tro. Noe vil passe bedre til denne oppgaven enn andre. Utgangspunktet for hva jeg vil skrive om er ikke det hverdagslige kristne tros livet. Jeg vil fokusere på det stedet der mennesket står når det begynner å bekjenne, eller tar til orde og benekter. Jeg er på jakt etter hvordan en kommer til tro, og ikke så mye på hvordan en lever i tro. Begrepet *omvendelse* er slik nærliggende til hva jeg mener med *den personlige stillingstagen*.

Jeg vil allikevel ikke være så snar til å begrense meg fra at jeg ikke vil skrive om det hverdagslige tros livet. Jeg mener at i hva jeg begir meg ut på å gjøre i denne oppgaven kommer jeg til å vise hva et tros liv er. Begrepet personlig innstilling kunne også vært brukt. Jeg ser etter innstillingen til den informasjon eller forkynnelse mennesket blir presentert. Det være seg tvil, tillit, mistillit, osv. Altså mye tilbake til tro, men tro som en reaksjon til forkynnelsen. Og ikke en enkelt reaksjon, men stadig gjentakende reaksjoner. Det er ett eller annet som skjer. Og ved bruk av begrepet *den personlige stillingstagen* så peker jeg på at det er en agering her jeg vil ha tak i. Det er ikke et spørsmål om smak og behag jeg spør om, på samme måte som noen liker Cola og andre foretrekker Pepsi, selv om en del teologer til forveksling presenterer problemet nokså likt. Det jeg er på jakt etter mener jeg er grunnlaget for livet alle steder og til alle tider. Spørsmålet har med hva og hvordan et menneske er, om Gud og om relasjonen dem i mellom.

Innholdet av begrepet *den personlige stillingstagen* kan være noe vanskelig å gripe så tidlig i oppgaven. Det vil være fruktbart å ha de ovennevnte assosiasjonene i mente når en leser. Men så er det nettopp *den personlige stillingstagen* jeg har begitt meg ut på å utforske, og jeg regner med at ting blir noe klarere ved enden.

Om forkynnens plass i oppgaven

For å svare på spørsmålet "Hva har skjedd?" kommer man vanskelig utenom temaet om den frie vilje. Ikke nødvendigvis fordi svaret ligger der, men fordi det er den veien mange går og har gått for å svare på spørsmålet om *den personlige stillingstagen*. Det kan argumenteres for påviselige tendenser til en fri vilje som en underbyggende lære og videre tolkningsnøkkel i aktuell teologi i dag, i Lutherske så vel som i andre kristne sammenhenger. Og det er tydelige spor av det i

teologiens historie.

Den veien jeg vil gå, og hvor jeg tror vi kan finne svaret er i forståelsen av forkynnelsen. Jeg vil bruke forkynnelsen som tolkningsnøkkel på hvordan å forstå *den personlige stillingstaken*. Forstår jeg det ene så forstår jeg det andre. De henger i hop.

Jeg tror det er mange veier jeg kunne gått for å kunne svare på min problemstilling. Spørsmålene som kommer ut av min fortvilelse, forvirring, og mitt ønske er som en spagetti klase. Trekker du ett sted, så beveger det seg et annet. Drar du i en tråd så får du med en haug med andre. Alt handler om alt. Det er en observasjon satt på spissen etter å ha balet med et hav av forskjellige teologiske spørsmål, men med den stadig voksende følelsen av å holde på med akkurat det samme hele tiden. Det er som Kolb sier at vi har med "a single rule of faith"² å gjøre. Det er denne jeg jobber med. Jeg er på jakt etter kjernen og det sentrale.

Det er mange måter jeg kan fokusere og se på det sentrale, mange innfallsvinkler og veier jeg kan gå. Det kan være temaer som tvil og tro, synd, det ondes problem, skapelsen, utvelgelsen, kjærligheten osv. Men de er alle en del av en helhetlig lære, de henger holistisk sammen, og handler til syvende og sist om det samme. Jeg har overskriften "Hvordan bli frelst" når jeg skriver om *den personlige stillingstaken*. Jeg mener forkynnelsen og *den personlige stillingstaken* har betydning for frelsen, og er en del av det sentrale og hovedsaken. Målet i denne oppgaven er ikke å prøve å vise at "alt handler om alt", men det kan komme til å skinne igjennom. Denne gangen velger jeg forkynnelsen som veien til å svare på *den personlige stillingstagen*. Jeg er på jakt etter et svar, en helhetlig og konsekvent teologi.

Om Luthers teologi og min fremgangsmåte

Min anvendelse av Luther

En slik teologi som jeg leter etter tror jeg at jeg finner hos Luther. Jeg vil beskrive Luther som en teolog uten Janusansikt. Han opererte ikke med én teologi for hverdagen og én teologi for de teoretiske øvelser. Eller med én teologi, og én livsfilosofi som ikke nødvendigvis hang sammen med teologien. Han var konsekvent og tok teologien sin helt ut. Han har blitt beskyldt for å føre en teologi med selvmotsigelser. Men han var ikke en som skjøv det en kunne finne som

2 Kolb, Robert: *Bound Choice, Election, and Wittenberg Theological Method*, Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Co, 2005 [Kindle DX versjon] Lokalisert på <http://www.amazon.com>, Kapittel 1, Del 2, Avsnitt 8 Denne måten å føre fotnoter på er hentet fra *APA-standard*, Høgskolen i Hedmark, 2011, Tilgjengelig på <http://www.uis.no/getfile.php/Biblioteket/PDF/APA%202011.11.10%5B1%5D.pdf>

selvmotigelse under et teppe. Jeg tror jeg hos Luther vil kunne finne en teologi som håndterer de vanskelige spørsmål uten at teologien går på akkord med seg selv. Ikke bare var hans teologi en jeg tror henger i hop, men den utmerker seg i hvordan den er synlig i historien. Ensidig og uten noen særlig tanke på konsekvensene forandret Luther Europas ansikt med sine tanker og forkynnelse om hva han trodde var sant.

Jeg mener Luther ville bifalt min påstand om at en nøkkel til å forstå omvendelse og hvordan folk kommer til tro ligger i forståelsen av forkynnelse. Dette er noe jeg mener hans egne verker gjenspeiler. Hans bok *De servo arbitrio* handler nettopp om en diskusjon rundt viljen og teologiens identitet. I den boken viser han en forståelse av *den personlige stillingstaken* som særdeles sentral. Jeg tror derfor det er konstruktivt å anvende Luthers teologi for å belyse min problemstilling, og velger å bruke *De servo arbitrio* som hovedkilde.³

Jeg vil jobbe systematisk med spørsmålet om *den personlige stillingstaken* og forkynnelsen, og kommer til å anvende Luthers teologi i *De servo arbitrio* i den hensikt. Jeg kommer til å henvise mye til Luther, men også behandle hans teologi i stor grad som min egen igjennom denne oppgaven. Det gjør jeg fordi jeg mener å finne den teologien jeg var på jakt etter i *De servo arbitrio*.

Luthers bøker har fått en enorm oppmerksomhet i ettertiden, og det produseres stadig mye stoff om han og hans teologi. Denne oppgaven er kun en dråpe i havet av det som er skrevet om eller som støtter seg på *De servo arbitrio*. En skulle tro det ikke er nødvendig med mer. Men Luther viser seg å være aktuell, og stadig nye tenkere, teologer og prester lar seg fascinere av denne mannens tanker. Han visste hva som var viktig, og hvorfor, og våget å ta konsekvensene av det.⁴ Jeg stiller meg i rekken blant disse, og tror at jeg kan få hjelp til å løse min problemstilling i den boken. Jeg tror ikke Luther ville stått i mot mitt valg om jeg først skulle velge å studere noe av han. Som han selv sa "Ingen av mine verker er verdt noe, kanskje bortsett fra *De servo arbitrio*..."⁵

Min anvendelse av Erasmus

En som ikke var enig med Luther, verken i forståelsen av *den personlige stillingstaken* eller forkynnelsen, var Erasmus av Rotterdam. Luthers *De servo arbitrio* var som sagt et svar på

3 Jeg bruker Inge Lønnings glitrende oversettelse av *De servo arbitrio*. Den får ikke bare teologien til Luther klart fram og har gode forklarende fotnoter til uttrykk og allusjoner som ikke lenger er i dagligtalen. Lønnings oversettelse greier også å beholde Luthers stil og tone som holder det distanserte og tørre på god avstand, og får fram følelsen at dette handler om liv og død for forfatteren.

4 Knut Alfsvåg: *Identity of Theology*, (Bangalore: Theological Book Trust, 1996), 32

5 Kolb, "Wittenberg", Kapittel 1, avsnitt 1 min egen oversettelse

Erasmus sin bok *De libero arbitrio*.⁶ Han er innehaver av rollen som den kritiske stemmen i Luthers bok og får det også hos meg i denne oppgaven. Han gjør seg godt i den rollen da han var en som prøvde å harmonisere og homogenisere teologien som innfallsvinkel #2 beskriver i overturen, samtidig som hans teologiske prosjekt var å ha en moderat skeptisk innfallsvinkel typisk for innfallsvinkel #1.

Det kan virke noe bakvendt å bruke Erasmus som den kritiske røsten i denne oppgaven. Vel er *De libero arbitrio* et angrep på en av Luthers skrifter. Men den er ikke en direkte kritikk av *De servo arbitrio*. Slik han står i *De servo arbitrio* og i denne oppgaven kommer han ikke helt til motmæle som han selv vil. Erasmus skrev faktisk et gjensvar og forsvar for sitt syn, *Hyperaspistes Diatribe*. Lutherforskere har hatt en tendens til å overse den⁷, og heller ikke Luther svarte på den direkte. Jeg går nok inn i den rekken, da ikke heller jeg tar den boken for meg. Den er et massivt verk, større enn *De servo arbitrio*. Hovedargumentene er de samme, men utdypet. Den vil nok kunne være god om man ønsker å forstå Erasmus sitt ståsted bedre. Men til mitt prosjekt så er det tilfredsstillende nok med *De libero arbitrio*, og slik Erasmus får komme fram i *De servo arbitrio*. Gjennom han i disse to bøkene får vi en grei oversikt over noen av de vanlige problemene fremmet i møte med min problemstilling, og et møte med noen vanlige måter å løse problemet på, både med blick på metode og lære.

Erasmus' mangfoldige argumenter og forsøk er gjenkjennelig i hva vi kan finne av teologi og tanker i dag. De var vanlige både da og nå. Det er også en av grunnene til at jeg vil anvende han så mye som jeg gjør. Det er lite av dagens teologi og tendenser jeg kommer til å kommentere eksplisitt. Men spørsmålene og argumentene har ikke forandret seg mye. For nevne et eksempel er linjen fra Erasmus til arminianismen tydelig. Og det er lett å påvise tendenser til arminianisme i mye aktuell teologi. Erasmus' stemme kan på denne måten bli gjenkjent i mye dagsaktuelt tankegods og strømninger. Vil en lese inn kritikk av eksempelvis arminianisme⁸, sofistisk postmodernisme⁹, moderne svermere¹⁰, vassen forkynnelse¹¹, o.l. i denne oppgaven så gjør gjerne det.

6 Winter, Ernst F. (red): *Erasmus-Luther Discourse on Free Will*, New York 1961, har et utdrag av Erasmus sin *De libero arbitrio* oversatt til engelsk som jeg bruker i denne oppgaven.

7 Alfsvåg, "Identity", 15

8 Her er vilje frihets spørsmålet sentralt. Delkapittelet "Dersom, valg og omvendelse" kan eksempelvis være interessant.

9 Luthers kritikk av sofistene kan mye minne om kritisk diskusjon rundt postmodernismen. Jeg kommenterer ingen av de direkte. Delkapittelet "Anvende Erasmus på Erasmus" kan være et interessant eksempel.

10 Luther hadde trøbbel med Karlstadt og svermerne ikke lenge før han skrev *De servo arbitrio*. En del av kjerneargumentasjonen kan kjennes igjen her.

11 Hva jeg mener med vassen forkynnelse er når forkynnelsen ikke gir det den var ment å gi. Delkapittelet "Teologi er å snakke som Guds ord" kan eksempelvis være interessant.

Erasmus var dessuten den eneste Luther anerkjente at hadde truffet blink på hva hele reformasjonen handlet om. "Du og bare du har sett og siktet deg inn på selve sentrum og hovedsaken,"¹² som Luther skriver mot slutten av *De servo arbitrio*. Det er mulig vi kan forstå dette som noe indirekte polemikk fra Luther, da Erasmus på mange måter ikke mente at temaet var sentralt, mens Luther mente at det var det. Polemikken handlet i så fall om arenaen debatten befant seg på, nemlig viljen. Erasmus trekker ikke bare viljen opp til debatt, men debatten i seg selv. At Erasmus ser dette som kjernen, er vel i hovedsak hva Luther komplimenterer. I Luthers kompliment ligger det at temaet er sentralt, ihvertfall slik Luther ser det. Komplimentet kan si noe om hva vi kan forvente fra Luther i møte med Erasmus. Vi kan forvente "sentrum og hovedsaken". Og det kan si noe om at Erasmus er verdt å ta en titt på.

Om kildene og deres historiske kontekst

Jeg vil kort presentere Luther og hans *De servo arbitrio*, da det er min primære kilde for denne oppgaven. Jeg vil også presentere Erasmus og hans *De libero arbitrio*, da han er innehaveren av den kritiske røst både i *De servo arbitrio* og denne oppgaven. De øvrige sekundære kilder er enten kommentarer til *De servo arbitrio*, eller er kilder til spesifikke temaer jeg finner i *De servo arbitrio*.

Luther

De servo arbitrio ble skrevet i 1525 som et svar på Erasmus av Rotterdam sin bok fra 1524 *De libero arbitrio*. Erasmus og Luther levde i en tid da trykkekunsten hadde gjort det mulig å spre tanker og ideer mye mer effektivt enn noen gang før. Dette ble utnyttet til det fulle, og man kan omtrent ikke undervurdere trykkekunstens betydning for reformasjonen. Erasmus sin bok var et direkte angrep på Luther som ble vidt spredt og holdt slik debatten til det offentlige rom. Luther mottok *De libero arbitrio* i en heller presset og travel tid. Foruten det vanlige liv som hørte med i en professors tilværelse så tok debatten med Karlstadt og svermerne sitt, bondeopprørene herjet i Tyskland, og han giftet seg.¹³ Derfor tok det litt tid før han tok til orde mot sin opposent. Men etter press, blant annet fra sin kone¹⁴, kom verket til slutt i trykk.

Luthers bok følger disposisjonen til Erasmus sin bok, og derfor følger den på mange måter Erasmus sine premisser for debatten. Den kan oppleves som noe rotete presentert og gjentakende i sine argumenter. Luthers prosjekt er på mange måter en aktualisering av oldkirkens teologi, og fant

12 Martin Luther. "De servo arbitrio". I *Martin Luther Verker i utvalg Bind IV*, red. Siggurd Hjelde, Inge Lønning & Tarald Rasmussen, 113-362. (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1981.), 351

13 Alfsvåg, "Identity", 15

14 Kolb, "Wittenberg", Kapittel 1, Del 1, Avsnitt 12

på mange måter en støttespiller hos Augustin.¹⁵ Han er et typisk barn av sin samtid og ville ad fontes.¹⁶ Han hadde en utdanning innen skolastisk teologi sterkt preget av Occam. Dette var en teologi han forlot og sterkt kritiserte.¹⁷ *De servo arbitrio* er allikevel skrevet i den skolastisk debattform ettersom Erasmus sin bok var det.

Erasmus

Erasmus skrev boken sin i 1524 etter å ha stått under et sterkt press fra begge parter av reformasjonen. Begge ønsket å ha han som talsmann for sin sak. Han ville ta avstand fra reformatorene uten å gå ut av sin posisjon som kirkekritiker. Om ikke boken hans oppnådde annet, så er det mulig den oppnådde denne friheten fra å bli bundet for mye til noen side. Boken ble skrevet om et angrep på noen punkter i Luthers skrift *Assertio omnium articulorum M. Lutheri per bullam Leonis X. novissimam damnatorum*¹⁸ fra 1520. *Assertio* var et forsvarsskrift mot pavelige anklager som endte i bannlysningen av Luther i 1522.

Erasmus var en enorm skikkelse og stort navn i Luthers samtid. Han var lest og anerkjent over hele Europa. Han kan, som Luther, plasseres som humanist som ville ad fontes. Drivende dyktig som Erasmus var i språk hadde han redigert et gresk Nye Testamente i 1516, som Luther anvendte og var han stor takkskyldig.¹⁹ Erasmus var ikke så bevandret i skolastikkens debattform.²⁰ Han beveget seg derfor ut på en noe tynn is da han la opp til en skolastisk kritikk av Luther som på sin side var en glimrende dialektiker og hadde mye øvelse i skolastikkens logiske debattstil. Så en skal ikke vente seg for mye av logisk sammenheng i *De libero arbitrio*.²¹ Hans bok er allikevel en god representant for hans teologiske og akademiske idealer, og presenterer kjernen av de vanskelige spørsmålene. Den er tydelig påvirket av Hieronymus og Origenes i sine svar på disse.²²

Oppgavens oppbygging

I neste kapittel kommer jeg i stor grad til å jobbe historisk. Det er en presentasjon av debatten mellom Luther og Erasmus, med hovedfokus på Erasmus. Jeg kommer til å legge fram hvordan jeg oppfatter Erasmus' teologi, og vurdere den noe, særlig mot slutten.

15 Alfsvåg, "Identity", 12

16 Alfsvåg, "Identity", 11

17 Bengt Häggglund: *Teologins Historia*, Gøteborg: (Förelingsförlaget, 2003), 188

18 Alfsvåg, "Identity", 14

19 Alfsvåg, "Identity", 11

20 Kolb, "Wittenberg", Kapittel 1, Del 1, Avsnitt 12

21 Alfsvåg, "Identity", 28

22 Alfsvåg, "Identity", 143

Kapittel 3 vil ha fokus på Luthers teologi. Det kapittelet vil være grunnpilaren i denne oppgaven. Her jobber jeg systematisk, og legger fram det jeg vil bruk for å løse min problemstilling. Jeg lar ikke Erasmus komme særlig til orde i dette kapittelet, men anvender og konsentrerer meg om Luther.

Kapittel 4 og 5 kan i stor grad ses på som en kommentar til kapittel 3. Her får Erasmus komme inn igjen. Kapittel 4 tar i stor grad for seg debattantenes forhold til åpenbaringen. Kapittel 5 har hovedfokus på hva mennesket kan gjøre for sin frelse. Det er her jeg vil komme med mine hovedsvar på problemstillingen. I konklusjonskapittelet ser jeg på hva jeg har gjort, og hvilke svar jeg har.

Kapittel 2

Debatten

Om problemet og anklagene

Om debattantene Luther og Erasmus

Luther nærmest fnøs av tanken om en fri vilje og om at man fritt velger. Ikke med en gang, men etterhvert i hans virke. Den personlige stillingstagen var for han et kjernesporsmål fra hans anfektelser og kamp som ung munk og teolog, og til hans tro og teologi som reformator og forkynner. I møtet med Erasmus av Rotterdam var det denne arenaen diskusjonen utspilte seg på under overskriftene *om den frie vilje* og *om den trellbundne vilje*. Erasmus var datidens Europas høyest ansette vitenskapsmann²³, og var selv en som ønsket forandringer i kirken. Han hadde mye av den samme kritikken til kirken som Luther, men han ønsket å ikke bli assosiert med Luther og de konsekvenser Luther tok av sin teologi. Erasmus var en typisk kandidat av innfallsvinkel #1. Erasmus ville ha en åpen diskusjon hvor det var rom for å fundere fritt, kunne være uenig og utfordre tanker uten å komme med absolutte konklusjoner. Samtidig prøvde han å harmonisere og løse ligningen, slik som innfallsvinkel #2. Han ville gjøre forskjellen på Luther og han selv klar. Med blant annet dette i tankene, etter press fra både reformasjonens og katolsk side skrev Erasmus sin bok *De libero arbitrio*. Vi kan se det slik at *De libero arbitrio* fremmet i hovedsak to ankepunkter mot Luther. Det ene var hans tanker om viljen. Det andre hans metode i teologien.

Om debattantenes syn på viljen

De libero arbitrio er vanskelig å gjengi godt på norsk. Det kan ha betydninger som den frie dømmekraft, vurdering, valgevne, eller vilje som det som regel oversettes med.²⁴ Nyansene er gode å ha for seg i videre lesing av denne oppgaven.

Erasmus mente mennesket hadde en fri vilje. I dette spørsmålet påberoper han seg autoriteten til mange kirkefedre og store teologer.²⁵ Uttrykket fri vilje ble arbeidet med helt siden antikken. Det kan spores så langt tilbake som til Origenes²⁶ i kristen sammenheng, en Erasmus

23 Luther, "servo", 113

24 Luther, "servo", 117

25 Erasmus, "libero", 13

26 Hägglund, "historia", 48

hadde lest og lot seg inspirere av.²⁷

Kort sagt kan man si at Erasmus så på viljen som menneskets nøytrale evne til å bestemme seg for noe. Han så på viljen som leddet mellom menneskets vurdering og den faktiske bestemmelsen.²⁸ Erasmus valgte sin skyteskive med omhu. Spørsmålet om en fri vilje var et tema som han visste at Luthers krets ikke nødvendigvis var ens om.²⁹

Luthers forståelse av denne viljen var en ganske annen enn den Erasmus la fram. Viljen var på langt nær fri, den var trellbunden. *Bunden vilje* var et uttrykk som først gjorde seg gjeldende under Augustin i hans kamp mot Pelagius,³⁰ men ellers lite brukt før Luther. I 1525 ble det hans tittel på svaret til Erasmus: *De servo arbitrio*

Luther og viljen

Under disputasen i Heidelberg i 1518 uttalte Luther at fri vilje etter syndefallet kun var et uttrykk, og at når viljen gjør hva den kan, så er det synd.³¹ Luther trakk uttalelsen fra disputasen tilbake etter at paven hadde fordømt den, bare for så å forsterke hva han hadde sagt. For ikke bare var fri vilje kun et uttrykk, men et uttrykk uten referanse, et påfunn av fantasien.³² Hva mente han med det? Fri vilje er et uttrykk uten referanse i virkeligheten på samme måte som en enhjørning og et gullfjell er det. Luther så det slik at ikke bare var viljen trellbunden på den måten at den en gang hadde vært fri til å gjøre hva den ville. At før syndefallet så kunne mennesket velge selv, og at nå så kan vi ikke det. Viljen var og ville alltid være trellbunden. Den var bunden til hva mennesket er, til menneskets identitet. Jeg er allerede her nær ved kjernen av hva jeg har begitt meg ut på å prøve å forstå. Jeg vil ikke gå dypere inn på dette enda. Jeg vil allikevel kort belyse Luthers kategoriske stilling med en menneskelig analogi, og med en påstand.

Analogien handler om tillit mennesker i mellom: Vi kan ikke selv aktivt ta den personlige stillingen i møte med andre. Vi kan ikke bestemme oss for å ha tillit til et annet menneske, men er bundet til hvordan det mennesket arter seg for oss. Er det en som aldri holder hva han lover og som aldri tar initiativ, er det ikke en vi får tillit til. Vi kan vise vedkommende tillit. Det er noe annet. Men vi kan ikke bestemme oss for faktisk å *ha* tillit til vedkommende. Det er noe som på et vis *gis*

27 Erasmus, "libero", s vii

28 Kolb, "Wittenberg", Kapittel 1, Del 2, Avsnitt 17

29 Alfsvåg, "Identity", s14

30 Kolb, "Wittenberg", Kapittel 1, Del 2, Avsnitt 10

31 Alfsvåg, "Identity", 14

Fritt oversatt fra "Liberum arbitrium post peccatum res est de solo titulo, et dum facit, quod in se est, peccat mortaliter."

32 Alfsvåg, "Identity", 14

Fritt oversatt fra "Liberum Arvitrium est figmentum in rebus seu titulus sine re"

fra han eller henne til oss. Det kommer an på hva vedkommende *gir* inntrykk av, på et vis hva vedkommende forkynner om seg selv. På samme måte er det med *den personlige stillingstagen* og viljen. Vi kan ikke selv velge stilling, den må gis oss.

Påstanden er muligens kjernepåstanden, og konklusjonen i hva jeg har begitt meg ut på å forstå: "*Vi har ikke annet å gi enn hva vi selv har fått.*" Luther mente at *den personlige stillingen* er ikke noe vi fritt vil, velger og så gjør, og vi har heller aldri kunnet det.

Erasmus og viljen

Erasmus gjorde den slutningen at om mennesket ikke hadde fri vilje, og med den kunne velge om de ville vende seg til Gud eller bort fra han, så måtte det ende med at vi ikke kunne gjøre noe i så henseende. Videre følger da at om vi ikke kunne gjøre noe så ville vi heller ikke kunne stilles til ansvar for vår stilling i møte med Gud. Det ville bety at det var opp til Gud å velge hvem som skulle bli frelst, og hvem som skulle bli fordømt. Erasmus mente at en slik deterministisk holdning var uholdbar og lærestridig. Det ville gjøre Gud urettferdig. For alle ville da ha samme utgangspunkt ved å være uansvarlige. Men ikke alle blir frelst, og det er heller ikke slik at alle går fortapt.

Et annet av Erasmus sine kjerneargumenter bygget på hans forståelse av budene i Bibelen. Han forsto det slik at budene hadde i seg en forutsetning for muligheten til etterfølgelse. Om det ikke var mulig å holde budene ville de være meningsløse. Budene pålegger oss ikke å fly eller la være å dø. Det er utenfor vår evne og ville vært meningsløse bud. Budene handler derimot om hva som er innenfor menneskets sfære. Mennesket måtte kunne gjøre seg opp en vilje om det ville holde budene eller ikke, ellers så ville de være meningsløse. Lignende argumenterte han ut fra det som står om belønning. For å fortjene belønning så må man kunne gjøre noe for å få den.³³ En slik determinisme som Luther fremmet utelukket belønning helt, mente Erasmus. Selvsagt så var Guds nåde viktig. Erasmus utelukket ikke den. Men han så på nåden som begynnelsen. Mennesket trengte å bli møtt med nåde, og nåden alene var det som kunne fri det. Nåde gjorde mennesket fritt til å samarbeide med Gud. Han bruker øyet som et bilde.³⁴ Når det er lyst så kan øyet se. Men mennesket må velge selv å holde øynene åpne og plassere blikket. Slik er det også med vårt liv og våre valg. Vi levde i mørket, nåden kom med lyset, og lyset frelser. Dermed så kan også Erasmus si at vi er frelst av nåde. Men vi må selv velge om vi vil ta den i mot eller ikke.

33 Alfsvåg, "Identity", 25

34 Alfsvåg, "Identity", 27

Om hvordan å drive teologi

Selv om Erasmus slo hardt ned på Luthers syn på viljen var det for ham allikevel ikke uhørt med en ødelagt vilje. På en side så kunne han være tilbøyelig til å se på viljen som bundet i betydningen av skadet etter syndefallet. Og hva mer er, så ville han ikke heller kategorisk utelukke muligheten for at det aldri har vært en fri vilje, selv ikke i Eden.³⁵ Riktignok ville Erasmus tillegge viljen noe kraft og frihet³⁶, men han var åpen for diskusjon og ville ikke være så arrogant som å ta et endelig standpunkt i en så vanskelig sak. Hvordan kunne Erasmus gjøre dette?

Det var oppsiktsvekkende i seg selv at Erasmus møtte Luther på en slik åpen måte. Når Roma og størstedelen av den katolske kirke skydde Luther, og hadde dømt han som heretiker, så blankt overså Erasmus dette.³⁷ Han møtte Luther der han selv ville være, i den akademiske diskusjonens forum. Han ønsket å la Luther stå som en mann som var verdt å lese, vurdere og diskutere med, tross at han hadde bommet på endel sentrale ting. Erasmus mente at Luthers store feiltagelse var at han var for bastant, og la fram sine meninger arrogant og for sikkert. En anke som og var noe tiltenkt Luthers motstandere.

Erasmus har som sagt i hovedsak to ankepunkter i *De libero arbitrio*. Det ene var viljen. Den var for han selv et godt tema å ta opp, både i møte med de konservative, og i møte med reformatorene. Ikke fordi temaet var spesielt sentralt i seg selv. Det var nettopp fordi det ikke var spesielt sentralt at han så det som den ideelle arenaen for sin debatt. Det hadde vært oppe, men ikke som et sentralt tema så langt i reformasjonen. Han ville dermed ikke være tvunget til å ta side, og kunne fortsette fritt som kirkekritiker uten å bli for bundet til noen sider.

Det andre ankepunktet hans var denne ensidige sikkerheten til Luther. Denne ville han korrigere, mens viljen ville han diskutere. Kirkekritikeren fra Rotterdam ville ha en teologisk debatt og ble møtt på det av reformatoren fra Wittenberg. Og Erasmus ville i denne debatten fokusere på debatten i seg selv. Spørsmålet var hvordan en teologisk debatt skulle foregå, hvordan drive teologi hva teologi i bunn og grunn er. Etter Erasmus sitt hode var denne ensidigheten til Luther ikke godt teologisk arbeid. I dette andre ankepunktet hans fikk han øve sin kritikk særlig mot reformatorene, men og mot de konservative.

35 Alfsvåg, "Identity", 24

36 Erasmus, "libero", 7

37 Alfsvåg, "Identity", 12

Erasmus sitt ideal for en teologisk debatt var å holde den rent akademisk. For ham betød *akademisk* at debatten skulle være uten blindende lidenskap, men tentativ og holdes rent fornuftig. Dette gjaldt ikke bare debattene i seg selv, men teologien som sådan. Hva som var teologiens oppgave, og dets innhold ble fokuset. Teologien skulle være avveieende debatterende. Han kalte sin bok en diatribe. Det vil si en diskusjon frem og tilbake. Og med det mente han å ville ha fokus på å utveksle ideer, heller en å insistere og bekjenne som han anklaget Luther for. En moderat skeptisk vinkling til vanskelige spørsmål var rett teologisk arbeidsmåte.

Erasmus mente at til spørsmålet om viljen, var dette den riktige måten å forholde seg på. Det mente han av flere grunner. Det var et spørsmål som ingen enda hadde klart å løse helt, selv om han mente det var betydelig overvekt av teologer for en fri vilje. Kirken hadde heller ikke en definert lære på det punktet.³⁸ Erasmus var klar over at ingen av disse to argumentene ville Luther la seg imponere av.³⁹ Men de var for Erasmus med på å tillate diskusjon rundt temaet, så vel som å grunnngi hans metode.

En annen side var at han mente Bibelen var uklar på det punktet. Det er et vanskelig spørsmål, og Bibelen kunne virke selvmotsigende. Han argumentere for at det er en del begrensninger på hva vi mennesker kan vite. Vi er begrenset i forhold til Gud. Det er ting han ikke ønsker at vi skal vite, som han skjuler for oss. Og det er spørsmål som han ikke ønsker at vi skal trenge for dypt inn i, som han lar bli en gåte for oss. Så det er ikke sikkert at vi har mulighet til å svare på spørsmålet, og slik ville vi risikere å miste sannheten, om vi er for bastante.

Ikke bare var Luthers metode teologisk problematisk, den var dessuten uvis. Det fins farlige konsekvenser av hva han kalte en u-hellig nysgjerrighet.⁴⁰ Det er noen sannheter som man best lar være i fred,⁴¹ sannheter som man ved uforsiktig omgang med, vil kunne gjøre mer skade enn gagn. Disse temaer er ikke gode å la være fritt tilgjengelig og åpent for allmennheten selv om de skulle være sanne. Spørsmålet om hvordan å forstå den personlige stillingstaken og om den frie vilje hører for Erasmus hjemme i det borgerlige området. Det vil si at her er meningene fri. De kan være mer eller mindre nyttige, men har ikke nødvendigvis den absolutte sannheten.⁴² Den lærde debatten er da måten å behandle disse på.

38 Alfsvåg, "Identity", 23, Erasmus, "libero", 6

39 Erasmus, "libero", 13

40 Alfsvåg, "Identity", s.23, Erasmus, "libero", s.9

41 Erasmus, "libero", 110

42 Alfsvåg, "Identity", 29

Dessuten var det denne holdningen som ville gjøre at sannheten kunne komme fram. Erasmus ville ha et moderat skeptisk fokus på hva som var sannsynlig heller enn å sikkert bekjenne. Han mente at det var farlig med noen annen måte å møte Skriften på. Er man for knyttet til en mening, så ville man finne i Bibelen hva man letter etter, og ikke tolerere det som måtte si noe annet.⁴³ Slik står man i fare for å forveksle sine egne meninger med Bibelens lære, og slik være i fare for å miste sannheten i sitt bastante møte med Skriften. Igjennom en objektiv tentativ debatt om hva som er sannsynlig har derimot sannheten en mulighet til å springe fram.⁴⁴

I håpet på en slik sannhetssøkende tentativ debatt, var det Erasmus skrev sin bok i møte med, og mot Luther. Han advarer dessuten, helt i tråd med sin modell, mot å finne svaret i det synet på den frie vilje som han selv legger fram. Han er ikke på jakt etter en konklusjon, men vil stimulere debatten.⁴⁵ Å finne et svar på hvordan *den personlige stillingstagen* skjer er altså skivebom. Erasmus oppfatter altså en god teologisk metode slik jeg beskrev innfallsvinkel #1 i overturen: Poenget er diskusjonen, ikke svaret.

Spørsmålet om temaets sentralitet

Luther innrømmet kort sagt i stor grad hva Erasmus hadde anklaget han for, og beklaget det ikke. Han beklaget heller Erasmus sin mangel på sikkerhet og bekjennelse. Guds ord skulle bekjennes og vitnes, det var grunnleggende viktig.⁴⁶ "Den Hellige Ånd er ingen skeptiker!"⁴⁷ Skriften skulle ikke diskuteres, men utlegges og forkynnes. Luther kunne på ett vis godta Erasmus sin metode. Den var ikke bare en mulighet, men nødvendig om man behandlet likegyldige temaer. Jeg ser for meg at Luther her kunne henvist til hva som sto i Confessio Augustana artikkel VII fem år senere: "Men det er ikke nødvendig at det alle steder er ensartede menneskelige overleveringer eller skikker eller seremonier som er fastsatt av mennesker."⁴⁸ I møtet med dette ville en åpen og moderat skeptisk holdning være fruktbar. Det ville være "direkte ugudelig å holde det gående med bekjennelsesutsagn, kontroverser og krangel om spørsmål hvor det er rom for tvil, eller som er unyttige og unødvendige."⁴⁹

Luther ville også muligens vært noe mildere i *De servo arbitrio* om Erasmus hadde påstått å ville ha en filosofisk debatt. Han ville muligens da forstått Erasmus sitt ønske for debatten som et

43 Erasmus, "libero", 6

44 Alfsvåg, "Identity", 34

45 Alfsvåg, "Identity", 27, Erasmus, "libero", 7

46 Alfsvåg, "Identity", 32

47 Luther, "servo", 125

48 Mæland, 2000, 32

49 Luther, "servo", 121

ønske om moderat skeptisk innstilling hvor poenget er diskusjonen, og åpne spørsmål til videre fundering om de gode konklusjonene. Han ville muligens forstått det som en debatt som tok for seg menneskeord. I det tilfellet ville Luther anerkjent at Erasmus er tro mot den metoden han hevder å føre. Men at han bommer på hvor han bruker den. Hvis spørsmålet om fri vilje ikke var sentralt, er den filosofiske og akademiske uttrykksmåten til Erasmus riktig. Handlet Erasmus sin bok filosofisk og akademisk om menneskeord rakte det ikke Luther og hans krets.⁵⁰ Det var da ikke tilfelle at Erasmus ville ha en filosofisk debatt, og Luther møtte han på den teologiske arena hvor Erasmus selv ville være. Dog på en helt annen måte enn Erasmus. Luther er ikke mild mot Erasmus som fører en metode som Luther mener ikke er teologisk, i en debatt Erasmus ønsker skal være teologisk. Heller ikke var det tilfelle at spørsmålet var likegyldig. Luther betraktet ikke spørsmålet om viljen som et borgerlig spørsmål slik Erasmus gjorde det. Han betraktet det som ett av de sentrale. Moderat skeptisk uttrykksmåte er ugudelig i de sentrale spørsmål.⁵¹

Luther er den enkle, dristige og ensidige troende, som bekjenner uten tanke på konsekvensene. Mens Erasmus er den forsiktige, akademiske, konfliktskyende som prøver å få regnestykket til å gå opp.⁵² Luther er fullt klar over faren ved å forveksle sitt syn med Bibelens, og å tillegge Gud sine egne meninger slik Erasmus var redd for at Luthers sikkerhet ville kunne føre til.⁵³ Men Luther kunne ikke se noen annen metode enn å sikkert bekjenne det han hadde fått høre. Luther drev ikke en akademisk jakt etter sannhet.⁵⁴ Det var ikke rom for hans egne vurderinger i de sentrale temaene. Han hadde ikke annet å gi enn hva han selv hadde fått.

Erasmus og Bibelen

Om Erasmus mente Bibelen var uklar og kunne virke noe selvmotsigende så foregår debatten mellom han og Luther allikevel i hovedsak rundt bibelsteder. Erasmus er som sagt klar over at Luther ikke anerkjenner noen annen autoritet enn de kanoniske bøker, og er gladelig med på å snevre diskusjonsfeltet inn dit. På en side er han med på det for å begrense seg.⁵⁵ Det hadde blitt en massiv oppgave å ta for seg store tenkeres tolkninger av viljen opp igjennom historien. På den andre siden går han med på innsnevringen fordi han og anerkjenner Skriften som den høyeste autoritet.⁵⁶ Luther igjen på sin side godtar Erasmus sitt utgangspunkt og den siden av hans metode. Han bygger

50 Luther, "servo", 159

51 Luther, "servo", 122

52 Erasmus, "libero", 6

53 Alfsvåg, "Identity", 45

54 Luther, "servo", 352

55 Erasmus, "libero", 13

56 Erasmus, "libero", 15

opp *De servo arbitrio* del for del etter *De libero arbitrio* med fokus på bibelsteder og bibeltolkning.

Alfsvåg påpeker, hvilket jeg tror han har rett i, at eksegesi er for både Erasmus og Luther et grunnleggende aspekt av teologisk epistemologi.⁵⁷ Erasmus var en som på mange måter ville ad fontes, og løftet fram grunnspråklig studium slik som Luther.⁵⁸ Deres eksegetiske verktøy er forholdsvis like.⁵⁹ Hva de ikke var enige om var relevansen av eksegesen. Dette går på deres syn på Skriften. Som Erasmus selv sa det: "Our battle concerns the sense of Scripture."⁶⁰ Erasmus mente Skriften var uklar og vanskelig. Han så på Bibelen som så full av mysterier at det var nødvendig at paven og andre intellektuelle autoriteter skulle håndtere den. "Vanlige" kristne blir slik ekskludert fra å bruke Bibelen.⁶¹ For deres skyld var det viktig med en autoritær kirke som bestemte læren, og tolket Skriften etter en tradisjon. Ellers ville man risikere at det vanskelige i Skriften skadet teologiens sak.

En intellektuell, åpen og moderat skeptisk innstilling var dermed for Erasmus idealet for hvordan å møte Skriften i de tilfeller hvor den var tåkete og vanskelig. Som med den frie vilje. For Luther ble dette bare en elegant lek med ord,⁶² som gjorde teologien til noe helt annet enn den bekjennende og vitnende øvelsen den skulle være. Han mente Skriften var klar. Vel kunne den være vanskelig, men den var klar i det sentrale. Spørsmålet om viljen var sentralt. Guds sannhet var åpenbart i Bibelen, og den krevde ikke spekulering, men tillit og tro til hva den sier.⁶³

Moralens sentralitet

Hva Erasmus derimot fant sentralt, og at Skriften var klar på, var fokuset på moralen. Han mente prinsippene for et godt moralsk liv hørte til hva Gud ville at vi skulle kjenne og leve etter.⁶⁴ Her var en klar måte å forholde seg til Bibelen. Moralens var det ikke noe fjernt og uklart ved som mennesket ikke kunne hankses med. Den var ikke noe å diskutere bort. For Erasmus var moralfokuset på mange måter selvinnslysende. Det stemte overens med fornuften. Det var skrevet på hjertet (5. Mos 30 11-14; Rom 10, 6-8). Samtidig som det lå på hjertet, var det utbasunert i Skriften. Dette er Erasmus sitt startpunkt i møte med teologien og Skriften. Fokus på moral skinner gjennom begge Erasmus sine to ankepunkter i *De libero arbitrio*. Hans syn på viljen og metoden kan ikke forstås uten dette perspektivet.

57 Alfsvåg, "Identity", 29

58 Alfsvåg, "Identity", 11

59 Alfsvåg, "Identity", 31

60 Erasmus, "libero", 15

61 Kolb, "Wittenberg", Kapittel 1, Del 2, Avsnitt 15

62 Alfsvåg, "Identity", 29

63 Kolb, "Wittenberg", Kapittel 1, Del 2, Avsnitt 15

64 Erasmus, "libero", 10

Erasmus mente Luthers lære om viljen var teologisk bom, uvis og direkte unyttig. Den ville føre til en deterministisk holdning som gjorde Gud urettferdig, mennesket uansvarlig, og var ikke noe som oppfordret til godt moralsk liv. Snarere tvert i mot. Å fremme en slik lære ville være å gå i mot strømmen i Bibelen. Å forkynne læren om viljen offentlig ville åpne smutthull for gudløshet.⁶⁵ Gudløshet er for Erasmus umoralen. Han frykter hvor mennesket kan havne med en slik lære tilgjengelig for allmuen. De vil ikke kunne ha forutsetningen for å forholde seg til det. Erasmus beskriver mennesket som "lazy, indolent malicious, and, in addition, incorrigibly prone to every impious outrage."⁶⁶ "People are universally ignorant and carnal-minded. They tend towards unbelief, wickedness and blasphemy."⁶⁷ Dette er ingen blid beskrivelse av menneskeheten generelt. Han hadde muligens noe høyere tenker om de som ikke var "svake", selv om det gjaldt de færreste. Derfor var det kirkens overhoder og de intellektuelle ved hjelp av tradisjonen som skulle "forvalte" Skriften. Vanskelige og uklare temaer som viljen kunne behandles i de teologiske fakulteter og blant lærde.

Når de vanskelige og uklare temaer burde holdes innenfor trygge rammer, så var læren om bunden vilje i nestekjærlighetens navn ikke en lære å fastholde. Han bruker Paulus, "alt er tillat, men ikke alt tjener til det gode", og vil ha en metode som tjener nesten (1. Kor 8 og 10). Den sterke må ta hensyn til den svake og ikke gjøre alt han kan, men la være å gjøre hva som vil kunne føre sin neste til fall.

Det er noe forvirrende med Erasmus sin bruk av dette bildet. Han setter den opp som en parallell til hans egen metode. Hva som er lov og hva som er gagnlig står som tilsvarende tema-par til hva som er sant og hva som er nyttig. Det er forvirrende at Erasmus på en side hevder at Luthers lære er både tradisjons og bibelstridig, og på samme tid vil han ikke kategorisk avvise det, og åpner opp for det på den teologiske diskusjonens arena. Mye på samme måte sier han at det finnes sannheter vi ikke kan vite, som det ikke er meningen at vi skal vite, og svar som ikke gagnar selv om de måtte være sanne. Men her i hans forhold til læren er det Erasmus kommer klarest fram, og her er det han får presentert seg i så klare ordelag han kan. Han frykter menneskets stilling i forhold til Gud. I møte med en slik lære Luther fremmer så frykter han konsekvensene. Mennesket har slike lyster, at han spør om hvem som ville fortsatt sin kamp mot kjødet, og for sin moralske fremgang, om slikt Luther lærer blir forkynt. Det ville dessuten kunne gjøre dem motløse. Og sist men ikke minst, så fryktet han at det ville hindre menneskets kjærlighet til Gud. Hvem kan vel elske en som

65 Erasmus, "libero", 11

66 Erasmus, "libero", 11

67 Erasmus, "libero", 12

har alt ansvaret for at noen frelses og andre fortapes?⁶⁸

Erasmus med moralen som program og tolkningsnøkkel

For Erasmus er troen og *den personlige stillingstaken* i stor grad et bevisst valg om etterfølgelse av Guds bud, og moralsk forbedring er det kristne liv og vei. Erasmus forsvarer Gud, og prøver å rettferdiggjøre Gud. Gud står anklaget for å frelse noen og ikke andre. Det er klart det må være en forklaring, Gud kan ikke være urettferdig. Slik som innfallsvinkel #2 i overturen søker han å løse dette problemet. Vekten falt da på mennesket, og meritter ble resultatet. Han prøver å ha en forståelse av Guds kjærlige omsorg uten å ekskludere viktigheten av menneskets moralske forbedringer. Han får til en slik forståelse ved at nåden muliggjør meritter.⁶⁹ Og det er opp til mennesket om det tror Gud, vender om til den nåden og velger å følge hans bud. Moralens blir hans kristne livs program. For Erasmus så måtte menneskets vilje nødvendigvis være fri for å la Gud gå fri.

På grunn av hans metode kom Erasmus dessuten også fram til at nødvendigheten av en fri vilje i *den personlige stillingstaken*. Metoden hans var vokst ut av hensynet til mennesket. Den personlige stillingstaken måtte bli fri fordi hans teologiske agenda hadde et fokus på å gagne mennesket og dets kamp med moralen. Viljen ender med å være fri fordi han opptrer heller spørrende, og antydende der bekjennelse kan ha farlige konsekvenser. Hans teologiske metode velger å jobbe med hva som er sannsynlig og nyttig heller enn hva som er sant. Når moralfokuset står klart i Bibelen er det sannsynlig at mennesket har en fri vilje, og det er nyttig å fremme det. Moralfokuset til Erasmus blir hans tolkningsnøkkel. Og slik ender Erasmus sin teologi opp som en utilitaristisk teologi med tanke på de "svake neste".

Vil det si at Erasmus ikke var interessert i sannhet? Nei, det betyr ikke det. Vel så tenkte Erasmus, i likhet mer Luther, på han selv som en skeptiker, om enn på forskjellige måter. Men han var ikke en skeptiker på det vis at han betraktet sannhet som meningsløst.⁷⁰ Nettopp dette forholdet hans til moralen viser det. Moralens var noe han fant klar, meningsfull, sann og ville lære etter. Hans forhold til teologi, metode og sannheten kan vel heller kalles noe sammensatt. Eller slik Luther påstår det, som skivebom og selvmotsigende.

68 Erasmus, "libero", 12

69 Luther, "servo", 274

70 Alfsvåg, "Identity", 44

Anvende Erasmus på Erasmus

Erasmus ville gå en middelvei i spørsmålet om viljen.⁷¹ Han vil ikke komme med noe definitivt svar, men han har fortsatt en mening.⁷² Det kan virke noe forvirrende. Luther beskriver han som en som "ikke vil hevde noen ting, men likevel gi utseende av å stå for noe."⁷³ Dette gjelder ikke bare i spørsmålet om viljen, men også i hans metode. For metoden hans går ut på å ikke hevde noen ting, mens metoden sin, den hevder han. Kanskje ville det vært en god øvelse for Erasmus å være skeptisk til sin skepsis? På et vis gjør han vel også det ved at han ikke vil hevde noen ting, men være åpen. Fordelen med å være skeptisk er at en ikke behøver å gå ut av skepsisen. En kan bli der så lenge man vil, for man er ikke tvunget av eksterne standarder når man er skeptisk til dem. Man kan være moderat, for å unngå total agnostisisme, og mer eller mindre forholde seg til det som man finner for godt, alt ettersom hvilke andre standarder man fører.

På lignende vis refererer Luther Erasmus til Erasmus, og kommenterer han slik: "Kommer kanskje ikke du også med en bekjennelse når du slår fast at du ikke liker bekjennelseutsagn, og at det er en holdning du har mer til overs for enn den motsatte?"⁷⁴ Erasmus ser her ut til å snuble i seg selv og falle i den klassiske fellen hvor han er så oppsatt på å være åpen, men selv åpner han ikke for å ikke være åpen.

Vel tror jeg Erasmus hadde vært villig til å diskutere sin egen metode og se konsekvensene av sin metode på seg selv. Han er såpass innstilt på denne åpenheten sin. Svarene tror jeg ville vært i samme baner som før. Han ville svare på spørsmål om sin metode med *spørsmål*. Og han ville *antydde* flere måter å jobbe på som kan være mer eller mindre motstridende, men som ser ut til å ha noe for seg hvert på sitt vis. Han hadde vektlagt hva som er *sannsynlig*. Og ikke minst hadde han valgt den veien som var *nyttig*. Men hvordan man snur og vender på det så kommer han ikke overens med denne trasige ensidigheten Luther fremmer.

Oppsummering

Det er ikke lett å oppsummere Erasmus. Hva han sier er så sprikende. Men jeg vil prøve å samle noen kjernesider. En kan argumentere for at Erasmus i hovedsak hadde to ankepunkt i sin *De libero arbitrio*. Det ene gjaldt viljen, og det andre gjaldt Luthers teologiske metode.

71 Luther, "servo", 307

72 Erasmus, "libero", 20 "Therefore, we shall first examine those passages which confirm our view and then we shall try to dispose of those that seem to be opposed."

73 Luther, "servo", 119

74 Luther, "servo", 119

Han mente Luthers lære om en trellbunden vilje fører til determinisme, og gjør Gud urettferdig, hvilket er absurd. Han løste problemet med Guds urettferdighet ved hjelp av fri vilje og moralens program.

Han mente dessuten spørsmålet om viljen ikke var klart. Erasmus mente Bibelen var uklar. Han mente at mye av sannheten var skjult, og mye var vanskelig tilgjengelig. Derfor var det viktig i jakten på sannheten å ha en moderat skeptisk metode. Ved tentativt og åpent teologisk arbeid så ville en muligens nærme seg sannheten etterhvert. Å være bastant bekjennende ville kunne føre til av en mistet sannheten. Erasmus ville ikke ta endelig slutning, selv om han nok tillat viljen noe makt.

Dessuten var det noen sannheter som ikke uten videre var nyttige. Det som muligens var sannheter, men kunne være unyttige, var ikke noe å være for opptatt av. Spørsmålet om viljen hørte til det som kunne være mer eller mindre nyttig. Som trellbunden var den potensielt unyttig, og kunne være farlig. Den kunne gi smutthull for gudløshet og føre til et ukjærlig forhold til Gud. Om man da skulle være opptatt av viljen, så var det visest å gjøre det innenfor en akademisk debatt, og ikke offentlig forkynt.

Det Erasmus vurderte nyttigheten opp i mot, og som han mente Skriften var klar på, var moralen. Han hadde moralen som tolkningsnøkkel. Vi kan si det slik at for Erasmus var i stor grad Teologiens mål å fremme den moralske kamp, og ellers moderat skeptisk vurdere seg nærmere sannheten. Forkynnelse var i stor grad formaning til godt liv. Gudløshet var i stor grad umoral, og tro i stor grad etterfølgelse.

For Erasmus var det opp til mennesket om det ville tro, vende om, og etterfølge. Men Gud muliggjorde det med nåden. Den personlige stillingstagen til nåden var opp til mennesket, men det kunne ikke bli frelst uten nåden.

Kapittel 3

Skaperen

Om menneskets avhengighet

Erasmus følger moralens program og anklager Luthers deterministiske tanker om den frie vilje og hans bastant bekjennende teologiske metode for å være potensielt farlige for menneskets tro og etterfølgelse, og slikt og farlig for menneskets vei til frelsen.

Erasmus hadde delvis rett, Luther var nok farlig i det han bekjente. Luther var farlig for tro som etterfølgelse, men han var ikke farlig for troen. Han var farlig for menneskets vei til frelse, men ikke for frelsen. Han var i sannhet farlig for moralens program. Det vil si, det var hans forkynnelse som var farlig. Han hev fri vilje og moderat skeptisk metode til side, og forkastet moralen som tolkningsnøkkel med ett enkelt pennestrøk: Ved læren om menneskets avhengighet. La meg forklare.

I dette kapittelet vil jeg legge fram det grunnleggende argument som denne oppgaven bygger på. Jeg vil se på relasjonen mellom Gud og menneske, og vil ende opp med å peke på forkynnelsens plass i den relasjonen. Jeg vil først gå inn på forståelsen av Gud deretter vil jeg gå inn på forståelsen av mennesket. Til slutt vil jeg ta for meg menneskets avhengighet til forkynnelsen.

Om Gud

La oss starte med begynnelsen, før den første kristne, før den første teolog, og før vi i det hele tatt våknet til. Da var det et mylder på jorden som levde på grunn av én vilje. Og før jorden, før alt var Gud. Gud skapte. Forståelsen av Gud legger premissene for forståelsen av forkynnelse og *den personlige stillingstaken*. For å få tak i hvordan Luther forsto *den personlige stillingstaken* så må vi få tak i hvordan han tenkte om Gud som skaper.

Gud som skaper

Det første som er viktig å vite om Gud som skaper er ganske enkelt at Gud skapte: "I begynnelsen skapte Gud..." (1. Moseok 1,1). Gud er ikke bare et mektig vesen, med jorden som et sted å rette sin oppmerksomhet mot, og som det kan være i menneskets interesse å ha et godt forhold til. Han er ikke bare en aktør blant mange i en verden, han er selve opphavet. Når Gud skapte var det ex nihilo,

ut av intet.⁷⁵ Hans skapelse er ikke begrenset på den måten mennesket skaper. Vi tar noe vi har for hånden og former så det. Vi kan skape krukker av leire og brød av korn. Gud er ikke begrenset av eksistens slik som mennesket. Gud er den som snakker til det som ikke er som om det er, og dermed så er det (Rom 4,17). Før Gud så var det ingen ting. Ingen ting er blitt til uten Hans vilje. Det er ingen andre skapere enn han.⁷⁶ Alt som er til, skylder Gud sin eksistens.

Gud er fri

Gud er allmektig og kan gjøre det han vil. Luther mente at fri vilje bare var et uttrykk som kunne brukes om Gud.⁷⁷ Det vil si at Guds vilje "er i stand til og gjør alt det den vil både i himmelen og på jorden",⁷⁸ og at Guds vilje ikke må rette seg etter eksterne standarder. Gud er ikke bundet til noe utenfor seg selv,⁷⁹ han er fri til å gjøre hva han vil. Han er den som setter standarder for sitt skaperverk. Ingenting kan true eller tvinge Gud til å gjøre noe. Gud skylder ikke skaperverket noen ting.⁸⁰ Magisk manipulasjon er fåfengt.⁸¹ Det er ikke noe som kan få makt over han. All makt er hans.⁸² Han er opphavet til den makt som skaperverket måtte ha. Hvordan skulle da skapningen få makt over skaperen med det som allerede er hans eget og under hans kontroll? At Gud er fri vil si at han ikke kan stoppes fra å gjøre det han vil.⁸³ Det vil og si at han ikke kan gjøre noe galt. For han er fri fra eksterne mål og standarder som måtte vurdere om noe var galt eller ikke. Det han vil og gjør, er det som er rett.⁸⁴ Fordi Gud gjør det er det rett. Som den frie skaper er det Gud som har definisjonsmakten. Det er ingen lov som binder eller vurderer Gud og hans handlinger. Det er han som setter lovens standard. For å si det med andre ord, når ingen betingelser binder Gud så er Gud den allmektige ubetingede skaper.

Gud som opprettholder

Det andre å vite om Gud er at han aldri sluttet å skape. Guds vilje er ikke som menneskets vilje. Når en mann har gjort seg opp en vilje, som for eksempel å lage en klokke,⁸⁵ og gjør det, så arbeider han en tid. Han planlegger og skaffer seg materialer. Han skjærer den ut sånn og oljer den slik.

75 Luther, "servo", 304

76 Luther, "servo", 251

77 Luther, "servo", 157

78 Luther, "servo", 157

79 Luther, "servo", 251

80 Luther, "servo", 257

81 Kolb, "Wittenberg", Kapittel 1, Del 5, Avsnitt 1

82 Luther, "servo", 259

83 Luther, "servo", 138

84 Luther, "servo", 251

85 Luther, "servo", 234

Urverket blir satt inn og stilt. Og når klokken er ferdig er mannen ferdig med jobben. Han fullførte det han hadde begynt på, og stopper når det ikke er mer å gjøre. Hans vilje er oppfylt. Mannens vilje slutter å virke sammen med arbeidet på klokken. Han vil ikke lenger lage klokken. Den viljen er nå forsvunnet. På samme måte er det ikke med Gud. Når Gud skaper så fullfører han det han har begynt på. Men han fortsetter sin skapelse av det.⁸⁶ Hans vilje slutter ikke. Guds vilje fortsetter så lenge hva han gjør fortsetter, så lenge hva han har skapt eksisterer. Gud fullfører ikke på same måte som mennesker. Han er ikke en skaper som skaper verden, trekker seg så tilbake og lar den seile sin egen sjø. Slik gjør mennesker. Skjærer jeg ut en klokke i tre, henger den opp eller gir den bort om en gave, så er klokken overlatt til seg selv. Den er ikke avhengig av meg for å vise tiden eller fortsette å være rund. Det er ikke på samme måte med Gud og det han skaper.

Han er heller ikke slik at han skaper verden, overlater den til seg selv, men er interessert i å ha med den å gjøre. Slik ville jeg kunne ha vært med min klokke. Jeg kunne ha stilt den når den gikk feil, tørket den for støv, lagt den inn med ett nytt lag olje etter en tid. Den er fortsatt ikke avhengig av meg for å vise tid, eller være rund, men jeg er oppmerksom på den og gjør noe med den for at den skal være en god klokke. Heller ikke slik er det med Gud.

Dette må ikke misforstås. Gud er interessert i sin skapelse. Kolb påpeker at Luther i *De servo arbitrio* ville gjøre det klart at Gud var en som engasjerte seg i sin skapelse.⁸⁷ Det vises tydelig i det at Guds skapende vilje fortsetter. Han er både skaper og opprettholder. Alt som er til skylder Gud sin eksistens til alle tider. Vi hadde ikke kunnet eksistert om det ikke hadde vært for Gud. Vannglasset på studiepuhlen min, lyset ute, kona mi, ja selv klokkene jeg måtte ha laget, alt er totalt avhengig av Gud som opprettholder for at det skal kunne eksistere.⁸⁸

Panenteisme

At alt som er til trenger Gud for å fortsette å være til vil si at Gud er allestedsnærværende.⁸⁹ Om det er et sted Gud ikke hadde vært så hadde ikke det vært et sted, og hadde rett og slett hatt seriøse problemer med å eksistere. Det har ikke makt til å skape seg selv og til fortsatt å eksistere. Det vil si at Gud er over alt og i alt for at det skal finnes. Dette betyr på ingen måte at alt er Gud. Luther må ikke forveksles med en panteist som setter likhetstegn mellom Gud og naturen. Det er et skarpt skille mellom dem. Naturen er skapt, det er ikke Gud. Naturen er skapelse, Gud er skaper.

86 Luther, "servo", 135

87 Kolb, "Wittenberg", Kapittel 1, Del 5, Avsnitt 4

88 Luther, "servo", 304

89 Luther, "servo", 141 Dette er en grunnleggende teologi hos Luther. Her anvender han den i "Gud på do" diskusjonen med Erasmus.

Hva Gud som allestedsnærværende handler om er ikke panteisme, men panenteisme. Gud er ikke alt, han er *i* alt. Han forlater det ikke og overlater det ikke til seg selv. Her kan det være interessant å ta for seg sakramentene. For Luther var det ikke noe spørsmål om Gud kunne være til stede i brødet eller vinen. Han er også i dåpens vann, i ordene som blir sagt når evangeliet forkynnes. Selvsagt var han der, hvor ellers skulle han være? Han er også i osten og i gresset ute. Det som utgjør forskjellen er at det er spesielle løfter knyttet til brødet, vinen, vannet og evangeliet, og ikke til osten og gresset. Forskjellen ligger ikke i hvor Gud er, det er ikke et spørsmål om Gud er tilstede, men *hvordan* han har lovet å være til stede.

Poenget er at Gud fyller alt. Det handler om en relasjon naturen er nødt til å ha til Gud om det skal eksistere. Den relasjonen kan ikke naturen gjøre noen ting for å få eller beholde. Den er det Gud som åpner og skaper. Gud er aktiv i alt og totalt ansvarlig for alt som er.

Om Gud som holder det han lover

Er det to ting vi lærer om Gud gjennom å lese det Gamle Testamentet så er det at han er fri og at han holder det han lover.⁹⁰ Guds frihet har jeg allerede vært inne på. Fri vilje er et uttrykk som er forbeholdt den allmektige Gud. At Gud holder det han lover ser vi i at han fullfører det han har begynt på og at hans vilje ikke ender. Gud er til å stole på: Det Gud vil det gjør han; det han gjør det fullfører han; det han har gjort det opprettholder han. Det Gud sier det blir til slik han sier det. Gud er fri. Det eneste han er bundet til er seg selv, de standarder og betingelser han selv sier. Guds vilje er ikke tilfeldig og omskiftelig.⁹¹ Han er bundet til sine løfter. Det er ingen motsetning mellom hans frihet og hans bundethet. Gud gjør hva han har forpliktet seg til ganske enkelt fordi han vil.⁹² Når hans vilje ikke slutter, men fortsetter er det er klart han vil gjøre hva han har forpliktet seg til.

Vi ser av dette at hos Gud er det ikke noen forskjell på løftene hans og handlingene hans. Og ikke noen forskjeller på det han lover og det han vil. Vilje, løfte og gjerning kan behandles som synonymer når det gjelder Gud. Han er fri, og er dermed fri til å gjøre hva han vil. Men det han vil er det han gjør. Han holder seg til hva han vil. Vi kan si det slik at mye på samme måte som Gud er skaper og opprettholder, er han fri og holder det han lover. Gud opprettholder fordi han skapte. Gud holder hva han lover fordi han er fri. Han opprettholder og holder hva han lover fordi han kan det. Han kan skape og ville fordi ingen ting begrenser han, fordi han er fri.

Som sagt er Guds vilje bundet til hans egne standarder. Det er Gud som vil disse standardene

90 Luther, "servo", 137

91 Luther, "servo", 135

92 Kolb, "Wittenberg", Kapittel 1, Del 8, Avsnitt 10

og dermed gjennomfører de. Med andre ord er viljen bundet til viljen. Eller for å si det på en annen måte så er Gud bundet til sin identitet. Hva han er er hva han vil, lover og gjør. Han er tro mot seg selv. Vi kan slik også si at Guds identitet kan på mange måter behandles som synonymt med Guds vilje, løfter og gjerninger. Hans identitet er ikke begrenset, eller bundet til noe utenfor seg selv. Han er fri til å ville og fortsette å ville. Hva han sier at han lover, er det samme som hva han vil og hva han gjør. Det han sier er sant, for det er hva Gud mener og vil som definerer hva som er til og er sant. Gud er konsekvent, koherent, og til å stole på.

Om mennesket i forhold til Gud

Så kommer vi til mennesket. Jeg har i det foregående vist hva det vil si at Gud er skaper. Nå vil jeg vise hva det har å si for mennesket at Gud er skaper og opprettholder, at han er fri og holder hva han lover.

Mennesket skylder Gud sin skapelse

Læren om Gud som skaper setter et skarpt skille mellom mennesket og Gud. Mennesket er skapt, Gud er ikke. Gud er skaper, mennesket er skapning. Mennesket er en del av skaperverket. Slik er det en del av det verk Gud ville og gjorde. Mennesket skylder Gud sin eksistens. Og mennesket er bundet til denne eksistensen. Mennesket er ikke som Gud. Vi kan ikke si "bli lys", og så blir det lys. Vi kan forme et stearinlys og tenne på det for å få det lysere. Men vi kan ikke skape lys eller noe annet ut av ingenting. Vi kan helt klart skape ideer og fantasier. Det er et interessant psykologisk spørsmål om hvorvidt disse er bundet til det som eksisterer, hvilket jeg ikke vil gå inn på i denne oppgaven. Men uansett hvor mye vi fantaserer kan vi ikke skape ut av ingenting noe som faktisk eksisterer, som er virkelig. Slik som at vi kan fantasere om en enhjørning eller et gullfjell, uten at det betyr at våre fantasier er virkelige eller kan bli virkelige ved vår vilje alene.⁹³

Mennesker er tvunget til å forholde seg til det som eksisterer. Og like lite som mennesket kan skape noe når det lever, like lite kunne det skape seg selv før skapelsen. Mennesket hverken gjorde eller prøvde å gjøre det spøtt for å bli skapt før skapelsen.⁹⁴ Gud alene sto for dette. Uten eksistens er mennesket ganske enkelt maktesløst. Mennesket, som når det først er skapt er så ivrige på å forme det rundt seg, maktet ikke en gang å forme seg selv før det var noe å forme. Denne evnen til å forme kan billedlig være lik Guds. Men mennesket er ikke som Gud, og den formingen

93 Genmanipulasjon av hester og innsamling og opphauing av gull vil være forming av det eksisterende, ikke skaping, og dermed ikke et argument i denne sammenhengen.

94 Luther, "servo", 304

mennesket har evne til kan ikke annet enn brukes som en analogi på Guds skapelses kraft. Og selv de evnene menneskene måtte ha er ikke noe vi har kommet opp med selv, ut av ingenting. Også formingsevnen er noe vi har fra Gud. Ingen ting kan komme ut av ingenting bortsett fra hos Gud. Så alt som mennesket er og har er gitt av Gud.

Mennesket skylder Gud sin opprettholdelse

På samme måte som mennesket glimret til med passivitet i sin skapelse, så hverken gjør det noe eller prøver å gjøre noe nå etter skapelsen for å fortsette å være skapning.⁹⁵ Begge deler er det Gud som gjør, alle steder og til alle tider. Vel kan vi nå etter skapelsen spise, ta tran og ellers gjøre de ting som vil holde oss i live. Men slik aktivitet er ikke annet enn å forholde seg til det som allerede eksisterer. Vi kan ikke sørge for vår fortsatte eksistens. Alle som lever og går omkring her på jorda er kontinuerlig til på grunn av én vilje, Guds vilje. Hans vilje om vår eksistens slutter ikke når vi først er skapt. Vil han ikke at vi skal eksistere så hadde vi ikke gjort det. Nå er det ikke slik at Gud bare slutter å ville vår eksistens. Det er ikke fare for at du en morgen våkner for å oppdage at du ikke eksisterer lenger. Gud er ikke en Gud som bare slutter med prosjektene sine. Han fullfører det han har begynt på. Og vi kan slik forholde oss til vår eksistens som et løfte fra Gud. Han kommer til å fullføre det han har begynt på i oss. Gud holder det han lover, vi kommer ikke bare til å slutte å eksistere. Det han ville skape, fortsetter å være, til hver tid og hvert øyeblikk ved hans vilje alene. Vi er hele tiden avhengige av Gud.

Menneskene skylder Gud sine gjerninger

Ettersom Gud er allmektig, så er mennesket og skapning konstant avhengig av han. Som konstant avhengige av Gud er Gud i alt og alt er Gud sitt. Som jeg har nevnt tidligere er det også slik med evnene vi har. Og ikke bare ved eksistensen av evnene, men og utførelsen av de. Om jeg for eksempel vil tenne et stearinlys så er det ikke noe jeg kan gjøre uten Gud. Luther viser til Paulus sitt ord i 1 Kor 12,6 og sier det slik at "Gud er den som utretter alt i alle, og at ingenting skjer eller har noen virkning uten ham."⁹⁶ Her må jeg stoppe opp og understreke hva jeg har sagt. Dette er ett av kjernepunktene til Luther som han kommer tilbake til i mange sammenhenger på mange måter. Her er vi framme ved hva jeg kaller vintre-diskusjonen mellom Luther og Erasmus. Den foregår rundt Joh 15,5 "Jeg er vintreet, dere er greinene. Den som blir i meg og jeg i ham, bærer mye frukt. For uten meg kan dere ingen ting gjøre." Skriftstedet var det sentrale argument allerede i Luthers

95 Luther, "servo", 304

96 Luther, "servo", 246

Assertio.⁹⁷ Erasmus kritiserer Luther for at han la for mye vekt på ordene "ingen ting".⁹⁸ Luther på sin side mente at uten Jesus kan man ingen ting gjøre, og forsto det slik at ingen ting ganske enkelt betød ingen ting.⁹⁹ Hva mener Luther med at vi ikke kan gjøre noen ting uten Gud?

Gud er skaper og opprettholder. Menneskets forhold til Gud som skaper betyr at mennesket ikke er noen ting eller kan noen ting, uten det det en gang fikk fra Gud. Men andre ord skylder mennesket Gud alt det det er. Menneskets forhold til Gud som opprettholder betyr at mennesket ikke er noen ting eller kan noen ting, uten det det til en hver tid får fra Gud. Men andre ord skylder mennesket Gud alt det det gjør. Jeg kan tenne et lys ved å ta en brennende fyrstikk bort til veien, og stole på at Gud opprettholder lyset, lar lyset eksistere, på samme måte som han opprettholder vannglasset, lyset ute og kona mi som tidligere nevnt. Men også bevegelsen det er å tenne et lys er noe jeg skylder Gud, det er noe Gud gjør. Det hadde ikke skjedd om ikke Gud hadde gjort det. Det er Gud som virker i mennesket når mennesket gjør noe. Gud er ikke en Gud som overlater verden til seg selv, eller er den sterkeste aktør i verden. Han er den eneste aktøren. Han er bevegelsenes beveger. Gud som opprettholder og Gud som skaper går ut på det samme. Han er opphavet til alt hele tiden.

Mennesket som mottaker av Guds gaver

At Gud er allmektig gjør det nødvendig at mennesket er totalt avhengig. For så si det som Luther: "for det han har vært alene om å skape, er han også alene om å bevege, føre og drive ved den bevegelse som utgår fra hans allmakt."¹⁰⁰ Dette gir ikke rom for noen fri vilje. Ikke nå, og heller ikke før syndefallet. Det var ikke på dette punktet forskjellen lå i nå og før syndefallet. Vi var like avhengige da som nå. Og om det har skjedd noen forandring, så er det til det verre. Jeg kommer tilbake til dette senere. Alt er det Gud som virker i oss, og alt er Gud sitt. Dette skinner godt igjen i offerbønnene under Gudstjenesten. Vi sier at vi gir tilbake hva som er hans. Vi har ikke annet å gi Gud eller noen andre enn det vi selv har fått. Luther viser til Joh 3,27 når han snakker om gaver¹⁰¹: "Et menneske kan ikke få noe, om det ikke blir gitt ham fra himmelen." Her fortsetter han videre og kommer med en ramse lignende det han har i sin lille katekisme. Der kommenterer han trosbekjennelsens første artikkel, "Jeg tror på Gud fader vår skaper". Den sier ganske enkelt at den tror Gud har skapt, så en oppramsing av gaver som Gud gir og opprettholder og hvorfor han gjør det, for til slutt å si at vi skylder ham takk for dette.

97 Alfsvåg, "Identity", 191

98 Erasmus, "libero", 67

99 Luther, "servo", 297

100 Luther, "servo", 304

101 Luther, "servo", 302

Noe av det som aller best gjenspeiler vårt forhold til Gud er nettopp takkebønnene. Den grunnleggende livsholdning at alt er Gud sitt, og at alt er gaver fra Gud, er en konstant kilde for takkebønner. Og disse takkebønnene er på sin side et sterkt vitnesbyrd på vår avhengighet. Jeg kan med rette takke Gud for mine føtter som har vokst til, mine tøfler som andre har sydd, min utdanning som jeg har tatt, søvnen min som jeg går inn i hver kveld, og for at kona mi valgte meg og sa ja foran presten. Det er ikke den ting jeg ikke kan takke Gud for.

Om mennesket som avhengig av forkynnelsen

Det er to store juv som skiller mennesket og Gud. Det første er det jeg har gått igjennom fram til nå i dette kapittelet. At Gud er den allmektige frie skaper betyr at det er en vesentlig forskjell mellom Gud og mennesker. Mennesker er skapt, og Gud er ikke. Det andre juvet er også nødvendig å gå inn på når vi snakker om forholdet mellom Gud og mennesker, og det er skillet som ligger i synden. Det er helt på sin plass å ta dette opp her. Jeg velger allikevel å vente litt med det. Det er et skille som styrker mitt argument og hjelper med det jeg vil i oppgaven. Men det er faktisk ikke nødvendig for å gjøre mitt poeng. Nå holder det med forskjellen mellom Gud som skaper og mennesket som skapning i første omgang.

Apofatisk teologi

Mennesker har ikke annet å forholde seg til enn det som det er gitt av Gud. Mennesket er altså bundet til eksistens. Vi har å forholde oss til det som er skapt med de skapte midler vi har. Slik som evnen til å forme, eller til å snakke. Jeg kan fortelle om hvordan mennesker er, som i det at mennesker er skapt. Jeg beskrive meg selv, og si at jeg er en mann, er gift, og har levd i over 26 år. Dette er beskrivelse av det skapte ved hjelp av det skapte språket. Dette er såkalt katafatisk talemåte. Det vil si at jeg sier noe direkte om det jeg snakker om.

Når vi forholder oss til Gud så har vi et problem med språket. Språket er en del av skaperverket og slikt bundet til skapelsen på samme måte som mennesket er det. Skaperen er ikke en skapning. Han er totalt annerledes enn menneskene, og dermed har vi et problem når vi skal si noe om Gud. Det skapte språket kan ikke romme Guds realitet. Det kan ikke gå utenfor de rammer som det er gitt. Det kan ikke si noe katafatisk om Gud. Gud er ikke noe som kan gjøres til et objekt for språket. Hans attributter er alltid større og bortenfor det vi har grep om. Han er ikke bundet slik skaperverket er bundet, og kan da ikke beskrives med noe som er bundet.

Jeg har for eksempel sagt tidligere i oppgaven at Gud er fri. Da sier jeg noe direkte om Gud.

Men det sier ikke nok om Gud, det rommer ikke hele sannheten. For fri i menneskers sammenheng kan kun romme det som mennesker kjenner til av frihet. Og det som mennesker kjenner er det som er skapt. Og vi kjenner ikke alt det en gang. Jeg kan ta et annet eksempel. Sier vi at Gud er god, så er han fortsatt bedre enn det, eller god på en annen måte enn hva mennesker kan gripe om. For god blir igjen en beskrivelse lagt på menneskers grunnlag. Selv når vi sier at Gud er bedre eller større så vil ikke det romme hva Gud er. Vi er skapninger som kan forholde oss til skapelsen med de skapte midler vi har. Noe mer har vi ikke.

Med dette sier vi ikke at vi ikke kan si noe om Gud. Vi kan noe, fordi vi har fått det fra Gud. Og med det vi kan kan vi si noe om Gud. For å ta det skritt for skritt: Det første premisset er at hva vi kan, er å forholde oss til skapelsen. Men hvordan kan det hjelpe? Gud er jo ikke skapt! Nettopp. At Gud ikke er skapt er det andre premisset for å si noe om Gud. Med utgangspunktet i det første juv mellom Gud og mennesker så har vi muligheten til å beskrive Gud. Det først juv sier at Gud ikke er skapt. I det vi sier det, har vi allerede sagt noe om Gud. Vi sier noe om hva han ikke er. Og slik kan vi videre beskrive sider ved han som ikke fins. Språket vårt kan ikke annet enn romme skapelsen, men skapelsen kan språket romme. Slik kan vi bruke skapelsen til å si hvordan Gud ikke er.

La meg bruke de ovennevnte eksemplene. Vi kan i stedet for å si at Gud er fri, si at Gud ikke er betinget. Eller med andre ord ubetinget. I stedet for å si at Gud er god, kan vi si at Gud ikke er ond, eller at han ikke kan gjøre noe galt. Eller i stedet for å si at Gud er større, kan vi si at Gud ikke er begrenset, med andre ord ubegrenset. Dette er hele og fulle sannheter om Gud. Dette er såkalt apofatisk talemåte. Det vil si at vi snakker om Gud i negasjoner. Og en slik metode for å si noe om Gud er såkalt apofatisk teologi, eller negativ teologi. De går ut på ett.

For å gi et forklarende bilde på hva denne metode innebærer kan jeg bruke treskjæring. Si at jeg har et stykke tre jeg vil skjære ut en figur i. La oss så si det slik at inne i dette trestykket ligger figuren og venter på å komme fram. Alt jeg trenger å gjøre er å kutte bort det som ikke skal være der inntil jeg kommer fram til figuren. Slik vil figuren etterhvert tre fram slik den er. Dette er hva apofatisk teologi går ut på. Den kutter bort hvordan Gud ikke er for å la Gud komme til syne. Slik kan vi mennesker snakke sant om Gud med det vi evner. Vi kan ikke mer enn vi evner.

Det apofatisk teologiske problem

Det er et problem med denne måten å drive teologi på. Er apofatisk teologi alt vi har å forholde oss til så ender vi til slutt opp i agnostisisme. Og følger vi veien enda lenger munner den ut i ateisme.

For alt vi gjør i apofatisk teologi er å si noe om hvordan noe ikke er. Vi beskriver ikke noe direkte og sikkert, men sier kun hva som ikke finnes. Premisset med at det er en figur inne i trestykket gir ikke apofatisk teologi noen sikkerhet om. Noe mer har ikke mennesket mulighet til med det vi har av tanker og fornuft.

Hvordan vi kan vite noe om Gud og om verden, kan det ikke nektes for at en og annen har grunnet på opp igjennom historien. På grunnlag av det vi kan som skapninger, kan vi si en hel del om hvordan verden er, men lite om hvor verden kom fra og om det er et hvorfor i tilværelsen.

Det kunne vært interessant å gå dypere inn på gudsbevisene i denne sammenheng. Men jeg vil ikke annet enn kommentere i dem kort. Jeg har ikke noen tro til dem som beviser, selv om noen av de kan være fine forkynnende skildringer. Som for eksempel med det kosmologiske gudsbevis. Det går ut på at naturens orden, dens skjønnhet o.l. er bevis for en skaper.¹⁰² Og lignende med det kausale gudsbevis som sier at årsak-virkningskjeden forutsetter en ytterste eller første årsak.¹⁰³ Når de ikke beviser noe så sier de allikevel noe om hvordan vi kan forholde oss til skaperen. Det disse gjør er å ta for seg skaperverket som et verk av skaperen, og tenker videre slik at i skaperverket så vil vi kunne finne kunstnerens fingeravtrykk.

I en fundering rundt fingeravtrykkene sammen med det apofatiske så er tanken at vi kan si noe katafatisk om Gud. Ta for eksempel at vi ser skjønnhet i naturen. Vi kan si at Gud ikke er ond, vi opplever ikke skjønnhet i seg selv som noe ondt, og kan dermed si at Gud er vakker, eller at han er glad i skjønnhet. Dette blir analogisk talemåte, en måte å snakke katafatisk på som gir en antydning og knapp anelse av hvordan Gud er. Det reduserer ikke Guds skjønnhet, men sier noe om at det vi oppfatter som skjønnhet kan gi en pekepinn til Guds skjønnhet. Den er ikke identisk, men lignende.¹⁰⁴ For å snu det rundt så kan vi si at vi kan oppfatte Guds skjønnhet som forbilde på det vi finner som skjønt ettersom alt kommer fra Gud, men ikke er like stort som Gud. Og slik kan analogier sammen med andre analogier som utfyller og begrenser hverandre gi stadig mer bilde av Gud.

Igjennom analogiene når man allikevel ikke en sikker og sann katafatisk beskrivelse av Gud, og de har ingen verdi som beviser. I dette analogiske arbeid ligger fortsatt premisset om at det er en skaper. Og de som driver det analogiske arbeidet gjør det på grunnlag av det de selv vurderer, og har ingen garanti for at vurderingene er sanne. En kan tolke bilder i alle mulige retninger.¹⁰⁵ For den Gud de vurderer ligger bortenfor det mennesker kan gripe, og er så totalt annerledes enn

102 Hägglund, "Historia", 37

103 Hägglund, "Historia", 285

104 McGrath, "Christian", 194 for mer utfyllende om analogisk talemåte.

105 Alfsvåg, "Identity", 147

menneskene.

Mennesket kan ikke behandle annet enn det som finnes med det som finnes, bortsett fra i negasjoner. Selv om analogi er en god måte å forholde oss til Gud på for å ikke ende opp i ateisme eller agnostisisme, så er vi tilbake til problemet med hvordan vi kan vite noe om Gud. Vi kan tydelig se i *De servo arbitrio* at Luther ikke tillar gudsbevisene noe annet enn å forsøke mer enn det de kunne. Han sier det ganske enkelt at hvis vi skulle basere vår tro og det vi kan si om Gud på det mennesket kan, med sin fornuft og vurderinger, så hadde vi vært nødt til å havne i ateismen.¹⁰⁶ Poenget er at vi står på bar bakke i forhold til Gud med det vi har. Vi kan ikke si noen ting om han alene med det vi har som skapninger. Hvordan kan vi da i det hele tatt tro på noen ting? Hvordan kan vi da i det hele tatt komme til en personlig stillingstagen?

Gud åpenbarer

Så langt vi er kommet nå så kan vi si det slik at Gud konstant er menneskenes opphav, og menneskene er totalt avhengige av Gud. Mennesket har ikke annet enn det det har fått, og skylder Gud alt. Noe mer trenger vi i bunn og grunn ikke å si. Alt som trenger å sies om menneskets personlige stillingstagen er sagt. Resten av oppgaven er som fotnoter for dette ene sentrale, at Gud er Herre. Dette hadde vært alt det var å si, om det ikke hadde vært for at det ikke er alt. Det er en sann erkjennelse at om vi ikke hadde fått annet enn fornuften og tankene, så hadde vi vært dårlig stilt i å komme til en personlig stillingstagen. Vi er avhengige av å få mer. Og det er mer.

Gud er ikke begrenset fra å kunne forholde seg til skapelsen sin. Han er ikke et ubeveget og ubevegelig ultimatum som, om enn han er opprettholder og skaper, ikke griper inn i historien. Tvert i mot, han er engasjert i sin skapelse. Jeg har vist at mennesket ikke kan gjøre en døyt uten at det er en gave fra Gud, at Gud driver oss og at det er Gud som gjør det vi gjør. For at mennesket i det hele tatt skal kjenne Gud er Gud nødt til å gi seg til kjenne.

Gud gir seg til kjenne i sin åpenbaring. Menneskets avhengighet gjorde oss avhengig av å få Gud åpenbart for oss. Vi kunne ikke løfte en finger for å komme nærmere Gud uten at det er Gud som gjør det. Og like lite kunne vi i vår fornuft og fantasi komme fram til å kjenne den Gud som er så mye større enn oss og bortenfor oss, og se hva han ville fortalt oss hvis han fortalte oss noe. Mennesket ville gått blinde på jorden, gjettet, spekulert og famlet, hvis ikke Gud hadde grepet inn og gitt oss de gaver vi er avhengige av.

106 Luther, "servo", 348

Gud har vært engasjert i og grepet inn i sin skapelses historie fra tidens begynnelse. Han er ingen tilbaketrukket Gud. Gud er en Gud som snakker til menneskene. Gud har gitt seg til kjenne igjennom menneskelige ord, det skapte språket. Han har gitt seg til kjenne gjennom profetene og apostlene og i Kristus. Her er det Gud som forteller, viser og proklamerer til oss seg selv i midler menneskene kan forholde seg til. Her er vi framme ved Skriften. Skriften er fortellingen om forholdet mellom Gud og skapelsen skrevet i det begrensede, i menneskelig språk. Den forteller om hva og hvordan Gud snakket til menneskene gjennom sendebud som engler, profeter og apostler.

Gud snakker til menneskene fortsatt når dette fortelles videre til nye mennesker. Guds ord er ikke tilfeldige og omskiftelige.¹⁰⁷ Han holder det han lover, og fullfører det han har begynt på. Gud går ikke ut på dato, og vi kan like godt forholde oss til ham slik han var da som nå. Han er den samme¹⁰⁸. Det er ingen diskordans mellom Gud før og Gud nå, han er til å stole på. Slik kan vi forholde oss til Skriften som fortsatt Guds ord.

Skriften er også fortellingen om Gud som selv ble et menneske. Han gav seg til kjenne og viste verden hvem han var. Han er den spesielle åpenbaring, Jesus. Luther mener at hele Skriften handler om ham: "Ta bort Kristus fra Skriftene, - hva mer vil du da finne i dem?"¹⁰⁹ Her er Gud så inderlig engasjert i sin skapelse at han identifiserer seg med den. Slik har Gud selv tatt skrittet over det første juvet som skilte menneske og Gud. Det er et skritt mennesket på ingen måte kunne ta, men var avhengige av Gud for, på samme måte med alt annet. Her er det den evige og totalt annerledes Gud blir nær. Han gjorde seg kjent i kjøtt og blod, og det begrensede rommer det ubegrensede. Gud snakker til menneskene i Jesus på en måte som ikke har skjedd før eller siden. Det var slik Gud gav oss det vi ikke kunne ta selv. Dette er slik Gud gjør seg kjent. Og dette er vi avhengige av for å kjenne Gud.

Gud forkynner når han forteller og viser hvem han er gjennom sine tjenere. Jesus som forteller og viser Gud, er Gud som forkynner til oss. Og når fortellingen om Gud fortelles videre igjen i dag er det fortsatt Gud som forteller. Den Gud vi hører om i fortellingene, er den samme i dag. Og det Gud fortalte da, holder og varer slik Guds vilje varer, slik hans løfter er sikre, og slik hans gjerninger fortsetter. Det er igjennom forkynnelsen Gud gir seg til kjenne. Gud har slik forkynt til oss hvem han er, og hva han lover, vil og gjør.

Det er da mennesket kan få kunnskap om og relasjon til Gud. Vel så har mennesket alltid en

107 Luther, "servo", 135

108 Luther, "servo", 134

109 Luther, "servo", 126

relasjon til Gud. Gud er jo alltid skapningens opphav. Men også annen relasjon kan kun gis fra Gud. Vi kan bare være det som forklares med bilder som venner, tjenere, barn av Gud, om Gud gir oss det. Mennesket er avhengige av Gud i ett og alt. Og i forkynnelsen "er mennesket gjenstand for Guds virke"¹¹⁰. Den er de avhengige av for kunnskapen om og relasjonen til Gud.

Teologi er å snakke som Guds ord

Her er vi kommet fram til Luthers metode. I dette avsnittet vil jeg vise at teologi er forkynnelse. Eller for å si det som den tidlige Melanchton, Luthers student og kollega, sa det: "God wishes to be known in a new way, i.e., through the foolishness of preaching."¹¹¹ Slik Erasmus så korrekt kommenterer så ville ikke Luther godta andre autoriteter enn Skriften¹¹². For Luther så var teologiens oppgave å utlegge Skriften. Teologien skulle produsere forkynnelse. Det var det som var meningen med Guds ord.

Det hele kan sees slik som dette: Det er en evig giver, Gud, som gir verden alt det den er og har. Verden har ikke, og er ikke annet enn det giveren gir. Mottakerne av gaven, menneskene, ser seg selv og gavene, men de ser ikke giveren om han ikke gir dem å få se ham. For giveren har all makt over mottageren. Nå er dette en nidkjær giver. Han vil ikke at gaven skal sette hele fokus på gaven i seg selv, eller på mottakeren. Giveren gir menneskene å se han, og slik kan de takke giveren. Den gaven det er, at menneskene kjenner giveren, er det teologien jobber med. Teologien gir videre det som er gitt. Og som den allmektige giver giveren er, så er det fortsatt han som gir, når hans gave gis videre. Det er en gave som mottagerne har fått beskjed om å dele (Matt 28, 18-20)

Her kan det være passende å kort sammenligne med andre vitenskapelige retninger. Teologien er en lære om hvem mennesker er, hvem Gud er og forholdet dem imellom. Den tar for seg hvordan og hvorfor verden henger sammen. Teologien begynner alltid med Gud, som Paulson sier.¹¹³ I motsetning til for eksempel filosofi, matematikk og biologi som kan sies å ha sitt utgangspunkt i det skapte.

Den grensen som Luther setter mellom filosofi og teologi bygger på det at mennesket er avhengig av Gud. Hvis man vil kjenne Gud så er det Gud alene som kan gi seg til kjenne. Luther peker på stedet hvor Gud har gjort seg til kjenne, nemlig Guds ord. Så forskjellen mellom filosofi og teologi kan man si at filosofien handler om det menneskene har tenkt, mens teologien handler

110 Luther, "servo", 345

111 Steven D Paulson: *Lutheran Theology*, (New York, T&T Clark International), 2011, 6

112 Erasmus, "libero", 13

113 Paulson, "Lutheran", 18

om det Gud har tenkt. Gud er kilden til alt, og slik også til læren om han selv.

Vi kan slik si at forskjellen i arbeidet med mening mellom teologi og andre vitenskapelige retninger er at teologiens arbeid med mening ligger i en relasjon. Den arbeider med at meningen er definert av den ene siden i denne relasjonen. Og dette er en side menneskene ikke har noen makt over. Menneskene kan forholde seg til det skapte med det skapte. Men for å forholde seg til det utenfor skaperverket, er mennesket avhengig av en relasjon til noe utenfor skaperverket, for å kunne forholde seg til det.

Slik vil jeg beskrive teologien som en trellbunden vitenskap. Det er en fremmed vitenskap som handler om alt, både det fremmede og det skapte. Og det er en vitenskap hvor vi ikke kan måle, vurdere eller definere noe fra vår side med våre standarder fordi alt er gitt og definert utenfra. Det er altså ikke en vitenskap som skal komme fram til noe med egne evner alene. Den går ut på å gi videre det den er gitt, og si det samme som den er sagt. Den sier hva den har fått slik den har fått det. Noe annet har den ikke. Det er altså kun en proklamerende, forkynnende vitenskap. Slik er det teologien er forkynnelse. Slik er teologi å snakke som Guds ord.

Der forkynnelsen slutter, slutter teologien.

Som tidlig student tenkte at jeg teologi var læren om Gud. Jeg ville finne mest mulig ut om Gud, om hvem han var, hva han gjorde, og hvorfor han gjorde det han gjorde. Dette er på mange måter et godt utgangspunkt. Den etymologiske betydning av teologi er "læren om Gud". Jeg har allerede definert teologien som en lære om hvem mennesker er, hvem Gud er og forholdet dem imellom.

Jeg er her nødt til å korrigere meg selv på det sterkeste. Slik jeg tenkte som tidlig student er slik Erasmus snakker. Jeg legger nå ikke dødt alt det jeg hittil har skrevet. Men skal jeg ta det jeg sier om Gud på alvor, så er jeg nødt til å gjøre en forandring i min definisjon av teologien. Som avhengige av Gud er forkynnelsen det vi er gitt for å kunne si noe om Gud. Altså er teologiens startgrop ikke Gud, men forkynnelsen. Teologi defineres ikke som læren om Gud, men som læren om Guds åpenbaring.

Luther setter en distinksjon mellom Gud og Guds skrift tilsvarende distinksjonen mellom skapelsen og skaperen¹¹⁴. Det Luther mener med dette er at Gud er så mye større enn det vi har fått tak i. "Gud er mer enn sitt ord".¹¹⁵ For oss mennesker vil Gud alltid være et mysterium som ikke

114 Luther, "servo", 125

115 Alfsvåg, "Identity", 112

kan fattes, ganske enkelt fordi vi er skapt og han er ikke, men utenfor skapelsen og er skaperen. Dette betyr ikke at det er diskordans mellom Gud og Guds ord. Vi møter Gud i Guds ord, men uansett hvor mye han åpenbarer seg blir han aldri fullt ut erkjent. For å komme med en menneskelig analogi: Du vet ikke alt om meg om du vet alt jeg har gjort. Luther sier det slik "at en ting er å disputere om den Gud eller Guds vilje som er oss forkynt, åpenbart, frembudt og tilbedt, noe helt annet er å disputere om den Gud som ikke er forkynt, ikke åpenbart, ikke frembudt, ikke tilbedt."¹¹⁶ Vi har sett Gud i hans åpenbaring av ham selv. Men vi har ikke sett hele han. Gud er også skjult for oss. Vi kan si det slik som Johannes sier det i sitt evangelium: "Ingen har noen gang sett Gud, men den enbårne, som er Gud, og som er i Fars favn, han har vist oss hvem han er." (Joh 1,18)

Det kan på mange måter virke ganske u dramatisk at vi ikke har sett Gud, eller kjenner ham. Det er mye som vi ikke vet, og en hel del vi ikke forstår alt om. Forskjellen mellom Gud og det meste annet, er at vi i stor grad mulighet til å finne ut mer om det meste annet. Men med Gud så er jeg overlatt til hva han har fortalt. Slik blir teologien en vitenskap med lite muligheter for banebrytende oppdagelser. Den store oppdagelsen er allerede gitt.¹¹⁷ Teologiens oppgave er å forholde seg til det åpenbarte.

Vi er altså nødt til å skille mellom *Deus absconditus, den skjulte Gud*, og *Deus praedicatus, den åpenbarte Gud*¹¹⁸. Det er mer ved Gud enn det som møter øyet og øret. Luther viser til Bibelen når han påpeker at vi ikke kan si alt om Gud.¹¹⁹ Eksempelvis "hvem har målt Herrens Ånd, og hvem lærer ham som hans rådgiver?" (Jes 40,13), "den dagen kjenner ingen uten Faderen" (Mark 13,32), "jeg vet hvem jeg har utvalgt" (Joh 13,18). Slik viser Gud seg som en skjult Gud i sin forkynnelse.¹²⁰ Gud har åpenbart for oss at noe forblir skjult, og vi har ingen komplett liste over hemmelighetene som er hos Gud.¹²¹

En viktig side ved at Gud er skjult er at det er fåfengt for mennesker å grave i den skjulte Gud. De spørsmål som hører til det skjulte, er skjult, og vi avhengige mennesker har ikke mulighet til å finne løsninger på dem i det hele tatt. Den åpenbarte og åpenbart skjulte Gud vi møter i Bibelen, er objektet for vår teologi, *personlige stillingstagen* og tro.¹²² Det er det vi skal, og kan konsentrere oss om. Det skjulte raker oss ikke, som Luther sier det.¹²³ Det er Guds, og han har ikke gitt det til oss. Hvorfor han ikke har gitt det som er skjult til oss, har vi heller ikke fått svar på.

116 Luther, "servo", 215

117 Luther, "servo", 126

118 Alfsvåg, "Identity", 215

119 Luther, "servo", 125

120 Alfsvåg, "Identity", 113

121 Alfsvåg, "Identity", 112

122 Alfsvåg, "Identity", 113

123 Luther, "servo", 159

Bortsett fra at vi vet vi ikke har sjanse til å fatte Gud. Luther setter strek ved det Gud har gitt oss. Noe mer kan vi ikke si. Det vil si, det er Gud som setter den streken. Vi er ikke gitt noe mer enn vi er gitt. Vi har ikke annet å gi enn det vi har fått.

Men vi har ikke fått ingenting. Og det er det vi har fått vi kan og skal se og høre, og gi videre. Det er hva teologien etter Luthers metode gjør. Den leter etter Gud hvor han peker på at han er å finne, nemlig i sin forkynnelse, for så å gi det videre, nemlig forkynner. Det er åpenbart hva som er åpenbart så og si. Slik sett slutter teologien der boken slutter. Dette er fanesetningen for teologisk metode slik Luther så det. La meg bare omformulere den litt: Der forkynnelsen slutter slutter teologien! Der Guds forkynnelse til menneskene slutter, har ikke menneskene mer å tilføye.

Og for å ta konsekvensene av dette og føre det ett stykke videre: Der teologien slutter, begynner spekuleringen. Avhengigheten av Gud gir ikke rom for spekuleringer. Vi kan ikke si noe om det som ikke er forkynt. Luther så alt som ikke var grunnet på Skriften som spekulasjon, utenfor vårt mandat som mottagere, og uten verdi i teologien. Jeg vil ikke kalle det farlig å spekulere så lenge en vet det er det en gjør, og ikke tror det er sann teologi. Det er ikke nødvendigvis farlig, men unødvendig, og raker oss ikke. Det kan være et godt arbeid å kunne bli klar over og kutte bort det som ikke skal være der. Slik som Luther gjør med Erasmus. En kan kalle et slikt polemisk arbeid en form for apofatisk teologisk arbeid, det å bli klar over og kutte bort det spekulative. Men spekulasjonene i seg selv går ingen vei, annet enn bort fra der Gud peker på at han er å finne. Den eneste muligheten for å komme fram til det som er sant, til å kjenne Gud og ha en relasjon med ham, er at Gud gir det. Det han gir er det vi har å forholde oss til. Det er alt vi har, på alle steder og til alle tider.

Oppsummering og kapittelkonklusjon

Så har jeg kommet til endes. Alt etter dette blir fotnoter og utdypninger. I det jeg her har sagt ligger løsningen på min problemstilling. Forkynnelsen er forklart, og menneskets *personlige stillingstagen*, som alt annet, er avhengig av Gud og av forkynnelsen. Intet mer er i grunnen nødvendig.

Så langt kan vi si det slik at teologien er grunnet på Gud som herre. Gud er skaper og opprettholder. Han er fri, og holder hva han lover. Gud er konstant menneskenes opphav, og menneskene er totalt avhengige av Gud. Mennesket skylder Gud alt. Det kan sies slik at vi ikke er, gjør eller har annet enn det vi selv har fått. Gud er engasjert i sin skapelse og har gitt seg til kjenne. Hans åpenbaring er hans forkynnelse til oss. Der forkynnelsen slutter slutter teologien.

Alfsvåg har en treffende beskrivelse av betydningen av Gud som skaper og betydningen av hans åpenbaring ¹²⁴. Jeg vil her bruke den noe fritt og omformulert, som en oppsummering på dette kapitlet. Der Alfsvåg sier Guds ord bruker jeg "forkynnelsen" i bestemt form, i betydningen av den forkynnelse vi har fått fra Gud og gir videre:

Forkynnelsen er den absolutte autoritet. Det fordi den Gud som snakker er den absolutte makt. Forkynnelsen er opphavet til kjennskap. Det fordi Gud er opphavet til alt. Forkynnelsen er absolutt troverdig. Det fordi Gud er den som bestemmer.

124 Alfsvåg, "Identity", 113

Kapittel 4

Åpenbaringen

Om forkynnelsen og fornuften

Dette og det følgende kapittel vil være kommentarer til de to foregående. Jeg vil la Erasmus sine svar og metoder få bryne Luther sine. I dette kapittelet vil jeg særlig se på deres forhold til Guds åpenbaring.

Det kan argumenteres for at om moderat skeptisk metode skulle være den riktige teologiske metode, så måtte utøveren ha en evne til å vurdere det han forholder seg til. For å være skeptisk, så har man noe man vurderer. Og for å bli skeptisk, kan man si at man *vurderer* den informasjonen man har er nok, sann, klar eller lignende. Erasmus mente at mennesket hadde denne evnen. Vi kan si at han mente at mennesket hadde fått fornuften som en gave, og med den kunne vurdere hva den ble presenter med. Det høres jo ikke så ufornuftig ut. Mennesket er jo avhengige av Guds gaver. Og har det blitt gitt evnen til å tenke fornuftig så må det jo kunne vurdere hva den blir presentert med og forkynt.

Slik ser Erasmus det hele for seg: Et menneske møter informasjon, i min problemstillings tilfelle, forkynnelse. Det vurderer så denne forkynnelsen med sin fornuft. På grunnlag av fornuften tar vedkommende en personlig stilling, velger så hva han finner fornuftig. Han trenger for såvidt ikke en gang å velge fornuftig, om han ikke vil være fornuftig. Uansett så velger vedkommende etter å ha fått en viss kjennskap, og gjort seg en viss vurdering. Deretter utføres handlingen han har valgt. Dette er grovt sett hvordan Erasmus tenker seg at det hele skjer.¹²⁵ Jeg har allerede svart på hva jeg tenker om dette i det foregående kapittel, og hvordan jeg, som Luther, ville forkastet et slikt syn på menneskets personlige *stillingstagen* og på dets teologiske metode. Jeg vil nå anvende det for å klart tolke det som her skjer. Jeg vil ennå ikke komme fram til hva synden gjør i regnestykket. Våre tilbøyeligheter og skadde natur erkjente også Erasmus. Hadde jeg gått den veien her, ville alt dette vært forsiktig sagt overmot, og direkte sagt feil. Men det er enda ikke nødvendig å gå helt dit. Overmot og feil er det også uten synden i bildet.

Erasmus har lagt opp tre sider hos mennesket som han anser at mennesket står forholdsvis autonomt i. Det er kjennskapen, fornuftens og viljen som er de aktive evnene i mottagelse av forkynnelsen, vurderingen, og valget. Det blir fire sider hvis vi også regner med handlingen. Og

125 Kolb, "Wittenberg", Kapittel 1, Del 2, Avsnitt 17

hvorfor skulle vi ikke det? Det er kanskje ingen andre sider ved mennesket, som kan som våre handlinger, vise så glassklart vår relasjon til Gud. Enten vi ser på det med tanke på moralen, eller med tanke på menneskets avhengighet. Erasmus ville sagt seg enig i at det er igjennom handlingene vi klarest kan gi lys til vår relasjon til Gud, men det med tanke på det moralske program.

I dette kapittelet vil jeg gå nærmere inn på de to første sidene, kjennskapen og fornuften. Viljen og handlingene vil jeg ta for meg i neste kapittel.

Om kjennskap

Hvordan få kjennskap

Det første jeg tar for meg er kjennskapen. Den er i utgangspunktet en passiv gjerning. Som tidligere nevnt mottas forkynnelsen. Hadde man ikke fått den så ville man ikke kunnet gå til neste trinn og vurdert den, for det hadde da ikke vært noe å vurdere. Informasjon er alltid noe som kommer utenfra. Om vi tenker oss en kunnskap som ikke er kommet inn utenfra, så kommer den fra oss selv. Og kommer den fra oss selv, så er den et fragment av vår fantasi. Vi har ingen garanti for at det finnes. Det vi registrerer og lærer å kjenne, er faktisk virkelighet som møter oss utenfra.

For Luther er det med kunnskapen som med alt annet. Vi har bare det vi har fått. Vi kan ikke ta noe som ikke er gitt oss. Jeg har påpekt at med naturen så kan vi forske, og stadig utvide vår kunnskap. Luther går ikke i mot det. Men om vi så kan finne ut mer om naturen, og lære den å kjenne, så er ikke det noe vi kan gjøre med Gud uten at Gud har gitt oss det. Det er som nevnt et juv mellom Gud og mennesker. Mennesket kan bare forholde seg til det som er skapt. Vi kan ikke annet enn å arbeide apofatisk og analogisk. Apofatisk teologi ender i agnostisisme eller ateisme fordi vi ikke sier annet enn i negasjoner. Analogi er begrenset, misvisende, usikkert, og alltid usant fordi Gud er så mye større og annerledes enn det menneskene har å rutte med. Mennesket kan altså ikke kjenne Gud, men det kan kjenne det Gud har fortalt om seg selv i former som vi kan kjenne. Vi kan ikke kjenne Gud, men vi kan kjenne Guds åpenbaring.

Menneskets autonome evne til å skaffe seg kunnskap har Luther lite tro på. Hvordan skal mennesket kunne skaffe seg informasjon og forkynnelse? Skulle det selv kunne ta åpenbaring? Som om åpenbaringen var fanget, eller skjult, eller hemmelig, eller på noe annet vis slik at mennesket skulle kunne stjele, oppdage eller finne den uten at eieren skulle ville det. Nei, mennesket kan ikke ta det som er utenfor deres makt og rekkevidde. Det kan ikke med makt dirigere Gud til å fortelle oss hva vi ikke vet. Kjennskapen til ham er til en hver tid gitt oss. Forkynnelsen kommer alltid

utenfra. Informasjon er avhengig av en kilde. Hadde det ikke vært en forkynner der, så hadde ikke vi kunnet høre. Når vi forholder oss til en kilde vi ikke har makt over, og som er bortenfor det vi kan forske på, så er vi prisgitt at han gir seg til kjenne, og vi er prisgitt hva han gir seg til kjenne. Mennesket har aldri av seg selv kommet på noen sannheter om Gud.

Her kan vi også se på menneskets historie, og hvordan vårt argument står seg i den. Luther trekker blant annet fram Cicero i sin argumentasjon mot Erasmus. Cicero var en stor romersk politiker og filosof.¹²⁶ Luther priser hans intelligens, lærdom, grundighet opp i skyene. Han viser også til de gamle grekere. Han omtaler dem som fremragende hjerner, skarpskodde var de alle mann.¹²⁷ Dette var folk som søkte etter sannheten. Det kan ikke påstås noe annet om filosofene enn at de var alvorlige i sin jakt etter den. Hadde de hatt noen makt, eller autonom evne til å komme fram til kunnskap om Gud, så måtte det virkelig ha kommet fram noe i blant disse folkene. Men det finnes ikke så mye som ett eksempel.

Kjennskap til Guds eksistens

Vel så kunne disse lærde menn se på himmelen og stjernene, tider og mønstre, kjærlighet og vennskap, og si at Gud er stor, vakker, eller god. Når en betegner Guds attributter på grunn av det man ser i naturen, så er det allerede på grunnlag av en kilde, nemlig naturen. Og naturens kilde er Gud, som er kilden til alt. Så i bunn og grunn kan ikke mennesket komme fram til noe uten at det er gitt, informert, forkynt. Betegnelser som vakker, stor eller god ville dessuten ikke være annet enn analogi, og hvor Gud med en gang hadde være større enn det mennesket kaller stort. Og heller ikke Gud som større ville kunne si noe om Gud, for beskrivelsen er sagt i det begrensede språk som ikke rommer det ubegrensede. På den veien ender mennesket med å skape Gud i sitt, eller nærere sagt sine bilder. Det skapte kan ikke si noe sant om skaperen. Slikt analogisk snakk ut i fra menneskets autonome evne til å tilegne seg kunnskap, har dessuten allerede en iboende forutsetning at Gud finnes.

I det jeg viser til at Gud "finnes", eller er virkelig, eller tilsvarende, så får jeg samme problemet som ved annen språkbruk om Gud. Det holder ikke for å beskrive Gud, for ordet rommer kun det jeg forstår av eksistens. Og hvis jeg sier "enda mer eksisterende" så er det enten tull, og vil være som å si enda mer gift eller ugift hvilket ikke er mulig. Enten er man gift, eller så er man ugift. Eller så vil "enda mer eksisterende", ikke dekket sannheten, ettersom det er formulert i et språk som ikke er konstruert for å kunne beskrive Gud. Det er menneske ord, ikke Guds ord. Den

126 Luther, "servo", 171

127 Luther, "servo", 187

begrensningen gjelder og om jeg går over i formuleringer som "utenfor eksistens". Dessuten så nærmer jeg meg i denne formuleringen apofatisk teologi og formuleringer som at Gud er "ikke eksisterende". Hva jeg da står igjen med er en ateistisk beskrivelse av Gud. Det ønsker jeg jo selvsagt ikke i denne oppgaven. Men jeg mener allikevel å kunne si noe om Gud. Jeg kommer tilbake til hva jeg mener med det.

Tilbake til menneskets analogiske tale. Hvis den skulle komme seg rundt problemet med at det i slik direkte tale er en iboende forutsetning om at Gud er til, så måtte det formulere seg i følgesetninger. For eksempel: Dersom Gud er til, så må han være god. Denne setningen har ingen forutsetninger for Guds eksistens, og dermed så er det problemet løst. Men følgesetningen sier jo enda mindre enn det som ikke strakk til som en beskrivelse av Gud i stad. Det sier ingenting om at Gud er til, bare hvordan han hadde vært om han hadde eksistert. Altså, etter menneskelig skjønn, potensielt ingenting hvis Gud ikke er til. Bevisbyrden ligger på skapningen som sier noe direkte om Gud. Både hans eksistens og ved hans attributter krever bevis. Negativ tale trenger ikke å bevises, det hverken er eller utretter noen ting.¹²⁸ Som jeg tidligere har sagt, kommer apofatisk tale ingen vei annet enn å skjære bort. Katafatisk tale trenger bevis. I setningen "Gud er god" så er det både Guds eksistens og Guds godhet som trengs å bevises. Jeg har allerede sagt hva jeg mener om Gudsbeviser. Og jeg har sagt hva jeg mener om analogier, menneske ord om Gud.

Kjennskap til nåden

Men la meg nå komme tilbake til disse fordums kjemper Luther snakker om, og være litt mildere med dem. Jeg vil la tanken om deres totale avhengighet til Gud i alt, og deres totale utilstrekkelighet til å kjenne Gud hvile, og vente med sine knusende argumenter. De får frihet til å bruke det beste de har av evner, og komme fram med sin lære. Men hva er det vi ser? Ikke en av dem, ikke en eneste en har tenkt seg fram til Guds nåde.¹²⁹ Ingen har nådd fram til den sannheten som selv Erasmus sier er nødvendig.

Her, endelig, vil jeg begynne å ta frelsen inn i bildet. For hvem har noen sinne tenkt seg fram til frelsen? Ikke noe menneske har kommet på frelsen i egen makt og kløkt. Det finnes "ikke et eneste menneske som vet om eller tror og trakter etter den evige frelse"¹³⁰ uten å ha blitt blitt forkynt den av Gud. Og slik er vi tilbake til menneskets avhengighet av forkynnelsen. Her alene har vi godt nok argument til å bevise at mennesket er avhengige av Guds forkynnelse.

128 Luther, "servo", 162

129 Luther, "servo", 171

130 Luther, "servo", 187

Ordene til disse vise menn er ikke verdt noen ting for å nå fram til kunnskap om det som hører Gud til. Tvert i mot. Som Luther påpeker: "Virket ikke oppstandelsen og det evige liv desto mer latterlig på dem, jo mer fremragende hjerne de hadde?"¹³¹ Luther påpeker at den kjennskap vi har til Gud er jo på mange måter absurd. Mye av den gir ikke mening etter menneskelig tanke. For disse hedningene er den en dårskap (1 Kor 1,23). Om det skulle vært opp til oss og vår evne til å finne kunnskap, så hadde vi ikke kommet fram til noe, og ihvertfall ikke det som går i mot tanken. Hvem har vel tenkt seg fram til at Jesus er både Gud og menneske? Jeg snakker ikke om slikt som er å finne i gresk mytologi, om halvguder, og guder som ikler seg menneskelig skinn. Nei, slikt var det jo også flere av de gamle tenkerne som forkastet. Å tro at Gud er et menneske, "det er absurd det, sier jeg."¹³² Halvguder, og Guder i skinn ville i så fall være slikt forsøk på å harmonisere som ikke en gang Erasmus våger seg ut på. Når den kjennskap vi har til Gud er av en slik art som går tvert i mot hva mennesket kan håndtere med sin tanke, da er vi avhengige av forkynnelsen da.¹³³

Hvor får man kjennskap

Mennesket har ikke annet enn å lære Gud å kjenne der han peker på å bli kjent. Og Gud peker ikke på menneske ord. Han peker ikke der vi venter at han skal peke, vår tanke kunne ikke vente seg at Gud ble menneske. Vi finner Gud der vi etter menneskelig kunnskap ikke forventer å finne ham: Som et barn i et trau, som en kriminell på et kors, som et lik i en krypt.¹³⁴ Gud åpenbarer og forklarer seg selv i Jesus. Han peker på de ord han har sagt om seg selv igjennom profetene, og han peker på Ordet, Kristus. Vi som mennesker har aldri sett Gud. Vi kan ikke vite hvem han er og kan ikke kjenne han. Men Jesus er menneske, og han er Gud. Jesus har vist oss hvem han er (Joh 1, 18). Og slik kan vi kjenne han. Guds åpenbaring er han selv, hva han har sagt, og hva som er vitnet om han. Slik kan vi snakke om Gud.

Vi vet at Gud ikke er skapning, og at skapningen ikke er Gud. Men Jesus er Gud og menneske. Det er ikke panentesime vi har å gjøre med her. Om vi hadde argumentert panenteistisk i forhold til Jesus hadde vi sagt at Gud selvsagt er i Jesus, men at det er spesielle løfter knyttet til dette menneske. Dette er ikke saken. Gud er ikke bare i Jesus, han er Jesus. Her hadde det begrensede mulighet for å romme det ubegrensede. At noe begrenset rommer det ubegrensede er absurd for menneskenes tanker. Og å prøve å harmonisere dette er mer enn hva mennesket kan gjøre. Alt vi har er at Jesus er sann Gud og sant menneske. Det kan ikke skilles og ikke

131 Luther, "servo", 187

132 Luther, "servo", 244

133 Luther, "servo", 171, 187

134 Kolb, "Wittenberg", Kapittel 1, Del 6, Avsnitt 4

sammenblandes for å gjøre det mindre absurd.

Det eneste Luther hadde å forholde seg til her, var hva som ble fortalt. Han kunne ikke gå videre i å finne ut noe mer om dette forholdet i Jesus. Jesus er Gud åpenbart, men ikke alt er åpenbart om han. Gud er også skjult for menneskene. Menneskene kunne ikke gjøre en døyt for å bli skapt eller forbli skapt. Og tilsvarende like lite kan mennesket gjøre en døyt for å lage en lære, eller skaffe seg lære om Gud. Slik er mennesket prisgitt hva Gud gir til kjenne. Vi har ikke alt, ikke den fulle sannheten. Det er mer ved Gud enn det som møter øyet og det som øret hører, og det er noe helt annet enn det som tanken tenker. Men det vi har holder. Det er en ting vi kjenner til og forkynner, og det er Kristus og han korsfestet. Vi har ikke bare fått det vi har sett og hørt i forkynnelsen. Kolb beskriver Luthers forhold til Jesus treffende: "Christ sufficed for Luther; when he had heard Jesus, he had heard it all"¹³⁵

Når vi da kan si noe om Gud er det fordi han har fortalt oss det selv. Vi har ikke med menneskeord å gjøre, men med Guds ord, det han selv har åpenbart for oss. Hva Gud sier er sant. Det betyr ikke at vi skal tro at vi har hele sannheten. Mennesket har ikke mulighet for det som skapning, og Gud har ikke fortalt alt. Men det vi har holder. Så på ett vis så kan vi ikke kjenne Gud, men vi kan kjenne han fordi han har gjort seg kjent. Vi kjenner hans åpenbaring, og derfor så kan vi kjenne Gud. For å si det på en annen måte: Vi kan ikke kjenne Gud, men vi kan bekjenne han. Vi kan vitne om det vi har sett og hørt. Noe annet kan vi ikke. Teologi og forkynnelse er ikke så mye å snakke om Gud, som det er å snakke for Gud.¹³⁶ Dette er forkynnelsens vesen. Forkynnelsen er alltid overraskende, kommer utenfra, og trenger en forkynner for at den skal komme. Uten en forkynner så hadde det ikke vært noe å kjenne. Å få en stum Gud til å snakke er ikke noe vi kan gjøre.¹³⁷ Vi er avhengige av forkynnelsen for å få kjennskap til Gud.

Om fornuften

Skal jeg bruke fantasien noe, og se for meg hvordan Erasmus ville svart meg på min argumenttrekke her, så tror jeg ikke Erasmus ville kranglet på at vi er avhengige av forkynnelsen for å få kjennskap til Gud. Vel har han på mange vis gjort det. Men jeg antar at han mente det ikke ville ødelegge hans poeng om vi måtte ha forkynnelsen. Greit nok at en ikke vet om, tror eller trakter etter frelsen uten forkynnelsen. Det er når vi først har fått forkynnelsen at vi vurderer den, tar en personlig stilling, tror og trakter etter den. Vi har fått høre om nåden, og så er det opp til mennesket å tro, vende om,

135 Kolb, "Wittenberg", Kapittel 1, Del 6, Avsnitt 6

136 Paulson, "Luther", 25

137 Paulson, "Luther", 26

og etterfølge. Vi kan forstå Erasmus slik at troen i stor grad kan ses parallelt med fornuften og vurderingen, omvendelsen med valget og viljen, og etterfølgelsen med handlingen. Det kan hjelpe oss til å få en forståelse av hvordan Erasmus tenker. Vi kan forstå Erasmus slik at nå ligger informasjonen der, og det er så opp til mennesket å vurdere om de tror den. Så for Erasmus ville det antagelig ikke vært så vanskelig å godta menneskets avhengighet i forhold til kjennskapen. Det var etter den han mente vi kom til saken.

Fornuftens domene

Luther hadde et tosidig forhold til fornuften.¹³⁸ Fornuften var en glimrende og viktig side ved mennesket som ikke strakk til. Om vi skal se bort i fra synden i regnestykket, hvilket jeg fortsatt gjør i denne oppgaven, så er fornuften viktig og mektig. Den kan gjøre vurderinger, og komme fram til fornuftige grunner og løsninger for det vi møter i verden. Men når fornuften møter Gud, så kommer den til kort. Mennesket er skapning og har evne til å håndtere det skapte. Men skaperen selv ligger utenfor menneskets rekkevidde.

Erasmus hadde tro til fornuftens evner. Han ville ha en moderat skeptisk vurdering av det som lå foran han. Jeg har inntrykk av at Erasmus tenker seg det slik at mennesket har evnen til å ta inn informasjon, og når den informasjonen er klar, så kan han legge to og to sammen og komme til ny kunnskap om Gud. Dette er mine ord om Erasmus. Erasmus ville ha en åpen og tentativ debatt. Han ville diskutere fram og tilbake. Og som gnisten som springer fram mellom to flintsteiner som slås mot hverandre, så han for seg at sannheten ville springe fram.¹³⁹ Eller så ville vi ihvertfall kunne nærme oss sannheten, og bedømme hva som er guddommelig, og hva som ikke er det.¹⁴⁰

Fornuftens forutsetninger

Erasmus hadde to tolkningsnøkler i hans teologiske metode som han vurderte informasjonen etter. Jeg har påpekt at den ene var moralen. Den andre var spørsmålet om mening. Erasmus brukte absurditet som et tolkningskriterium.¹⁴¹ Erasmus sier at det er absurd at Gud som er god er urettferdig. Om Gud virker alt i oss, så "er det meningsløst at han skal fordømme den som ikke kan unngå å gjøre seg fortjent til fordømmelse."¹⁴² Gud virker da i mot seg selv. Hvordan kan mennesket dømmes når det "ikke har gjort seg skyldig i noe annet enn det at det ikke er sin egen

138 Alfsvåg, "Identity", 153

139 Alfsvåg, "Identity", 25

140 Kolb, "Wittenberg", Kapittel 1, Del 6, Avsnitt 2

141 Alfsvåg, "Identity", 150

142 Luther, "servo", 273

herre?"¹⁴³ Dette er for Erasmus tåpeligheter som faller over seg selv. Det må følgelig forstås på en annen måte. Han løser dette ved hjelp av en fri vilje og fokuserer på moralen.

Som Kolb påpeker så syntes Erasmus å vite noe om Gud som ikke er i fra Gud.¹⁴⁴ I sine konklusjoner kan vi si at Erasmus skaper Gud i sine egne bilder. Eller for å være litt snillere mot Erasmus, så kan vi si at han vurderer etter et metafysisk prinsipp som gir menneskene mulighet til å bedømme om hva som er guddommelig og hva som ikke er det.¹⁴⁵ Mening kan ses på som det metafysiske prinsipp hos Erasmus, og vi kan kalle absurditeten som fornuftens standard. Han er inneforstått med at Gud er skjult. Han er klar over at mennesket ikke kan forstå alt, og vi ikke har noe å gjøre med å jakte etter majestet hemmelighetene. Han har to ting som han forholder seg til når han tolker. Den ene er absurditeten. Er det absurd så er det ikke av Gud. Vi kan ikke få tak i all mening, men vi kan se hva som er absurd, og kutte bort det. Det er interessant å se en slik nesten apofatisk tilnærming hos Erasmus. En forskjell er at han ikke stopper med avkuttingen av det absurde, men og fyller det med nytt stoff. Det er her han kommer til sin andre tolkningsnøkkel, nemlig moralen. Den er for Erasmus ikke noen hemmelighet, men klar for fornuften og i Skriftens forkynnelse.

Luther beskriver menneskets fornuft som en krevende evne. Den ønsker alltid å være fri og autonom, og tolker dermed alle ting etter det. Alfsvåg påpeker at i følge Luther så har fornuften visse krav til Gud før den kan godta ham.¹⁴⁶ Det første kravet er at Gud ikke gjør noen ting for å begrense menneskets frihet, og ender dermed opp med å begrense Gud. Det andre krav er at Gud alltid skal handle til fordel for menneskene. Det gjør den fordømmende Gud uakseptabel.¹⁴⁷

Problemet med fornuften, er at den ender opp med å kreve noe fra Gud. Enten det er på den ene eller den andre måten, så setter den standarder for Gud, som Gud har å rette seg etter. Dette vil selvsagt Erasmus ikke si seg enig i. Jeg ser for meg at han ville påstå at de standardene er gitt oss. Vi har da fått fornuften og dens standarder. De er der, Gud retter seg etter de. Og de kan vi bruke for å forstå Gud.

Til dette vil Luther svare at her strekker vi ikke til. Mennesket som skapning kan ikke gripe Gud. Skulle vi bruke vår glitrende fornuft, og sammenligne Gud med de standarder den fører? Hva i det hele tatt kan vi sammenligne Gud med? Der kommer vi altfor kort. Guds godhet er ikke som menneskenes godhet. Guds rettferdighet er ikke som menneskenes rettferdighet Gud er alltid

143 Luther, "servo", 272

144 Kolb, "Wittenberg", Kapittel 1, Del 6, Avsnitt 2

145 Kolb, "Wittenberg", Kapittel 1, Del 6, Avsnitt 2

146 Alfsvåg, "Identity", 151

147 Alfsvåg, "Identity", 151

annerledes, og alltid utenfor vår makt. Vi kan si det slik at når vi tror at vi har forstått, så har vi ikke forstått. Det er en god tommelfingerregel å forhold seg til. Vi unngår allikevel ikke det absurde om vi vil harmonisere og forsvare Gud.¹⁴⁸

Fornuftens begrensning

Det Erasmus bommer på er at han ikke har forstått informasjonens, eller med andre ord, forkynnelseens vesen. Informasjonen er absolutt, slik Gud er absolutt. Som jeg påpekte under delkapittelet *Om kjennskap*, kjenner vi Gud som absurd etter de standardene menneskene har. At Gud ble menneske, at han frelser syndere, o.l. er absurd. Skulle vi føre Erasmus sin standard om at det som er absurd ikke er fra Gud, så hadde det ikke vært mye igjen av trosartiklene våre. Luther setter grense ved det Gud har sagt. Der forkynnelsen slutter, slutter teologien. Den kan ikke annet enn å bekjenne og vitne det den har sett og hørt. Teologiens oppgave er ikke å spekulere, eller vurdere seg fram til en personlig stillingstagen. Det er ikke noe å ta stilling til, for det er sant det som står i Skriften. Stillingen til disse tingene er allerede tatt, Gud har definert. Teologien er ikke en skeptisk vitenskap som tror at det den har å rutte med ikke er sant. I teologien så arbeider man med at meningen er allerede gitt. Fornuftens problem er at den ikke bare vil tro at Gud er god. Den vil også forstå hvordan Gud er god og ikke grusom.¹⁴⁹

Hvordan skulle de vanskelige tingene skade menneskenes sak, slik som Erasmus er redd for? Alt grunner jo på tilliten til at Gud er herre. Har man den innstillingen, så stoler man på, og tror Gud når han sier at han ble menneske, at han er god, og at han velger menneskene til frelse. Det gjør troen uten at den prøver å finne ut hvordan det går opp at ikke alle blir frelst, at Gud ikke er ond, eller at det ubegrensede rommes i det begrensede. Vi kan tro det vi har fått høre, selv om mye av det vi ser taler i mot det etter menneskelig skjønn. Luther sier det slik at vi kan tro at Gud er god, som han har fortalt oss, selv om han lot alle mennesker gå fortapt.¹⁵⁰ Vi kan tro det vi har hørt, og undre oss over hvor mye større han ikke må være. Dette er den tillit som troen fremmer, en tillit til Gud som herre selv om vi ikke forstår.

Luther ser at etter fornuften så er det anstøtelig at "Gud blott og bart av egen vilje forlater, forherder, fordømmer mennesker, [...] han som forkynnes som en så barmhjertig og god Gud osv."¹⁵¹ Det er slik at om man holdt seg til "den menneskelige fornufts vurdering, ville du bli nødt

148 Luther, "servo", 244

149 Luther, "servo", 244

150 Luther, "servo", 244

151 Luther, "servo", 259

til å hevde at det ikke finnes noen Gud, eller at Gud er urettferdig"¹⁵² Det overrasker ham ikke at det er slik. Guds dårskap er jo visere enn menneskets visdom (1. Kor 1,25). Hvem kan vel være hans rådgiver(Jes 40,13). Det skulle tatt seg ut. En kan noe sarkastisk påpeke at Erasmus har en tendens til å ville rettlede Gud.

På den andre siden så trekker Luther fram at også fornuften tvinges til å medgi at mennesket er totalt avhengige, og at Guds vilje er altomfattende. Selv fornuften vil jo gå med på at om Gud er en allmechtig Gud, så må det skje det som Gud på forhånd vet og vil.¹⁵³ Om han ikke er en Gud som bestemmer, er han ikke Gud i det hele tatt.¹⁵⁴ Så til syvende og sist, så påpeker Luther, at også etter menneskets fornuft har ikke mennesket noe det skulle ha sagt i henhold til sin frelse. "Is it really absurd after all that God decides and not man?"¹⁵⁵ Slik blir det absurde, fornuftig, og det som mennesket tenkte som fornuftig, absurd.¹⁵⁶ Dette sier Luther for å understreke hans argument. Men han hviler ikke på fornuftsargumentet. Hans hovedfokus er at det Gud sier er det vi har å forholde oss til. Og han fokuserer sin teologi rundt Skriften alene, og ikke fornuften, rundt Jesus alene, og ikke menneskene, rundt troen alene, og ikke skepsisen.

Ettersom Gud er den som definerer, så er det hans ord vi har å forholde oss til. Det som har med Gud å gjøre er ikke noe vi kan fatte, men i undring tro det vi hører.

Fornuft og bekjennelse

Erasmus argumenterer for at spørsmålet om viljen er likegyldig. Luther er ikke fremmed for at det finnes likegyldige saker. Han er enig i at i det som ikke har med Gud å gjøre, eller det vi ikke kjenner, så ville sikre bekjennelser være ugudelig.¹⁵⁷ Det er ikke rom for spekuleringer i det ukjente. Det betyr også at det som er av det skapte ikke skal gjøres til bekjennelsesutsagn for Gudsrelasjonen. Menneskelige relasjoner er et sted hvor fornuften har en rettmessig plass. Styreformer, jus, fysikk, byggekunst, o.l. er alle ting som mennesket burde bruke fornuften i. Jeg har og nevnt at Confessio Augustana VII kommer med et godt eksempel på hvor det er bra å bruke fornuft. Men dette er det som hører skapelsen til, det som skapelsen har makt over. Dette er det som ligger under mennesket. Her er det godt å bruke fornuften. Ikke slik at vi ikke er avhengige av Gud

152 Luther, "servo", 348

153 Luther, "servo", 259

154 Alfsvåg, "Identity", 152

155 Alfsvåg, "Identity", 154

156 Alfsvåg, "Identity", 154

157 Luther, "servo", 159

her også.¹⁵⁸ Han medvirker i dette og.

Men i det som er over oss har vi ikke noe vi skulle ha sagt. Vi kan ikke kjenne Gud uten at han har gitt det til oss. Vi har ingenting som kan påvirke Gud på noe vis. Vi har ingen makt over han. I de ting som har med vår relasjon til Gud er vi helt og fullt prisgitt ham. Det er de ting som ikke er likegyldige. Slik kan Luther dele verden opp i to riker.¹⁵⁹ Jeg kan kalle de det menneskelige rike, og det himmelske rike. Luther argumenterer på samme måte når han snakker om hva Paulus sier om Abraham.¹⁶⁰ Abraham hadde to rettferdigheter. Den som tilhørte menneskene førte ikke til hans frelse. Men han ble frelst ved en fremmed rettferdighet, den rettferdighet som tilhører Gud. Slik er det hva teologien er opptatt av alltid noe fremmed. Slik kan ikke det kjente, det som er en del av skaperverket, slik som menneskets fornuft, gjøres til bekjennelsesutsagn for Gudsrelasjonen. Det vi kan komme fram til i menneskets rike, er kun menneskeord. Men det vi får i Guds rike er Guds ord.

Teologien er som nevnt en trellbunden vitenskap. Vi kan ikke være skeptiske. Selv ikke moderat skeptiske, for sannheten er definert utenfra. "Den hellige ånd er ingen skeptiker."¹⁶¹ Vi setter ikke standardene for hva det er å være skeptisk til eller ikke. Det eneste vi kan gjøre er å bekjenne og vitne. Det er med dette jeg mener at Luther muligens ville vært noe mildere med Erasmus om Erasmus hadde påstått å ville en filosofisk debatt. Da ville den handlet om hva mennesker tenker og om menneske ord. Men det ville i så fall vært et prosjekt som handlet om menneskers tanker om Gud, noe Luther fant tullete, eller i beste fall uinteressant.¹⁶² I en teologisk debatt så handler det om hva Gud tenker, og om Guds ord. Som Alfsvåg beskriver Luthers syn: "the identity of theology is that a Christian shall speak as the word of God."¹⁶³ Dette er bekjennelse og vitne.

Om Bibelens forkynnelse

Erasmus' spørsmål om hvorfor noen fordømmes når det er Guds vilje som styrer alt, er helt like de innvendinger det står om i Romerne 9: "Hva har han [Gud] da å bebreide oss? Hvem kan stå imot hans vilje?" Erasmus sitt svar er at spørsmålet om disse tingene er vanskelige.¹⁶⁴ Han sier klart at Gud vil det samme som han forut vet. Og fortsetter så med å si at "slik synes Guds vilje, i og med at

158 Luther, "servo", 197

159 Luther, "servo", 197

160 Luther, "servo", 330

161 Luther, "servo", 125

162 Luther, "servo", 159

163 Alfsvåg, "Identity", 221

164 Luther, "servo", 255

den er første årsak til alt som skjer, å påføre vår vilje nødvendighet."¹⁶⁵ Dette er jo helt etter Luthers avhengighets vinkling. Men Erasmus stopper ikke her. Her trekker han opp sin grense mot den skjulte Gud. Forskjellen på hans grense og på Luthers grense er at det Erasmus sier er at vi ikke kan vite om det Gud sier er sant. Han ville nok ikke formulert det slik selv, men det er konsekvensen av hans teologi. Det kan argumenteres for at det Erasmus gjør med bibelen og dens tekster, er å påstå at de ikke sier nok, ikke er sanne, eller ikke er klare. Da kan han gå inn med sin moderate skeptiske metode.

Bibelen som uklar

Erasmus sitt argument om at bibelen er uklar, er i store ordelag hva debatten mellom Erasmus og Luther koker ned til.¹⁶⁶ Det var *moralen* han så på som klar. Og den var det man skulle være opptatt av. Resten var mysterier for store til at menneskene kunne sette seg inn i de. Og hvis man balet med de så måtte man ha en tentativ innstilling. Sannhetene i bibelen ble tolket ettersom hvor nyttige de var for moralen. Var det noe som fremmet denne kjernesannheten, så var det noe å fastholde. Var det noe som var potensielt farlig for moralen, så ble det dømt som uklart og måtte tolkes annerledes, eller en måtte la være å stikke nesen sin inn i det hele tatt. Erasmus mente Bibelen var full av slike uklarheter. Den var så vanskelig at ikke andre enn paven og de lærde var de som kunne, noe tryggere, håndtere dette sprengstoffet.

Måten da å behandle disse uklare tekstene på, var å tolke dem billedlig. Om den bokstavelige tolkningen på noen måte førte bort fra dette ene klare, nemlig moralens sentralitet og viljens frihet, så måtte det forstås på en annen måte enn det sto. Det kunne bety at vi ikke visste nok, eller at det var en del av en sannhet som ville bety noe annet enn det den gav inntrykk av her. Eller så peker det mot sannheten uten å være sannheten, nærmer seg den så og si. Dette er Erasmus' bildearbeid. Han valgte selv, med moralen som nøkkel og absurditeten som standard, hva som var å fortolke bokstavelig, og hva som var å ta som bilder.

En tentativ middevei er det beste. Vi skulle ikke tro at menneskene gjorde alt selv, for da var det ikke rom for nåden. Og heller ikke at Gud gjorde alt, for da var det ikke rom for moralen. Slik kan man med et bildearbeid, og et noe fritt forhold til skriften som sannhet, vri Skriften til å si den en selv vil. Som Alfsvåg påpeker: "There is not an article of faith that cannot be done away with by an indiscriminate use of tropological interpretation."¹⁶⁷ "Ingen" kan bli til "noen", at Gud

165 Luther, "servo", 255

166 Erasmus, "libero", 8

167 Alfsvåg, "Identity", 147

forherder kan bli til at han lar oss forherde oss, lignelser kan tolkes så fritt en vil for de er allikevel begrenset, Gud gjør alt, men ikke alt allikevel. Denne metode er det alltid heretikerne bruker for å fortjene sin betegnelse.¹⁶⁸ Luther beskriver Erasmus som barn som er redde eller leker:

De holder hendene for øynene og tror at ingen ser dem så lenge de selv ikke kan se noen. Fordi den ikke tåler strålene, eller snarere: lynene fra de tindrende klare ordene, forsøker Diatriben tilsvarende på alle mulige måter å late som om den ikke ser hva saken virkelig dreier seg om, i håp om å få overtalt oss også til å holde oss for øynene så vi ikke skal se. (Luther, "servo", 254)

Luther mente at sannhetene skal bekjennes og forkynnes nettopp fordi de er sannheter. Det kan virke som om Erasmus prøver å skremme oss fra å lese Skriften.¹⁶⁹ Og det spørres om det ikke var det han ville. Om ikke skremme, så muligens fraråde en å lese skriften uten at en er særdeles lærd og vis.

Bibelens klarhet

Luthers tolkningskriterium er at menneskene er totalt avhengige. Erasmus hadde ikke forstått forkynnens vesen. Forkynnelsen kommer overraskende og fremmed utenfra, og er *absolutt* slik Gud er det. Mennesket kan ikke gjøre noen ting for å få den. Vi var avhengige av Gud, måtte få hans åpenbaring for å kjenne til han, og Gud åpenbarer seg. Gud åpenbarer seg i Jesus. Hele bibelen handler om Kristus. Det er en distinksjon på Gud og Guds åpenbaring. Vi kan kjenne hans åpenbaring. Innholdet i skriften er klart. Luther påpeker at den høyeste hemmelighet er avdekket ved at steinen ble rullet bort fra graven.¹⁷⁰ Erasmus sitt argument med at Gud er skjult, og bibelen er vanskelig og uklar, bygger han blant annet på skriftstedet om at "uransakelige er hans dommer" (Rom 11,33).¹⁷¹ Luther påpeker at det ikke er Skriften som er uransakelig, men Gud. Det er en distinksjon å holde her.

Luther mente at Skriften er klar. Denne klarheten besto i å ta Gud på ordet i det han sa.¹⁷² Sa Gud "ingenting", slik som i vingren-skildringene, så betød det ganske enkelt "ingenting". Står det at Gud skapte himmel og jord, så betød det at han skapte himmel og jord. Står det at Gud ble menneske, så betyr det nettopp dette, at Gud ble menneske. Vi er nødt til å forholde oss til det som står. Den er ganske enkel klar på det vis at det den sier er det den sier. Dette er altså en ytre klarhet. Det handler ikke om den er innad absurd eller ikke. Skriften er den eneste autoriteten i disse tingene fordi Gud er den eneste autoriteten. Han har selv bestemt hva han vil åpenbare. Og det han har

168 Alfsvåg, "Identity", 147

169 Luther, "servo", 126

170 Luther, "servo", 126

171 Luther, "servo", 127

172 Salfsvåg, "Identity", 87

åpenbart er hva vi har å bekjenne og fortelle videre. Slik er det Luther forholder seg til sannheten. Sannheten er noe som er relasjonelt betinget i Gud. Og den skal fortelles videre nettopp fordi den er sann, og fordi Gud har fortalt den. Konsekvensene er det Gud som har ansvar for. Det er hans ord.

Skriftens klarhet er Luthers grunnleggende prinsipp, i følge ham selv. For filosofer ville det vært meningsløst å begrunne det første prinsipp. Men siden det var en noe uoverensstemmelse mellom ham og Erasmus på dette punktet, så han seg pent nødt til å si noen ord i den anledning.¹⁷³ Hva han gjør her er ikke annet enn å henvise til Skriften selv. Det første han gjør er å vise til Moses og lovene. Om lovene skal kunne styre og dømme så er de nødt til å være klare. Han går så inn på forskjellige bibelvers som snakker om Guds ords klarhet. Slik som: "Ditt ord er lykt for min fot og et lys på min sti."(Sal 119,105). Det er Guds ord som er klar her. I Det nye testamentet så viser han til at apostlene henviser til Skriften for å stadfeste deres lære. Også Jesus bruker Skriftene som klare vitner. Det ville vært fåfengt om Skriften var ugjennomsiktig. Dessuten så er det som står ganske klart. Er det noe uklart ved at "Ordet ble kjødt" (Joh 1,14). Om Skriften nå en gang er utydelig, hvem skal da garantere for at tolkningene er riktige? En annen skrift som standard? Og så må også den tolkes. Her viser Luther at vi er totalt avhengige av Guds definisjoner, og at standardene er satt i bibelen. Det siste Luther argumenterer er å spørre hvilken nytte det er å ha en uklar Skrift. Hva ville Gud tenkt at var vitsen med det?¹⁷⁴

Bildet om Guds ord som et lys er et godt bilde for hvordan vi kan forstå klarhet. Klarhet er ikke nødvendigvis slik at alt gir mening. Det er en klarhet som viser oss noe av hva som er. Lyset lyser opp, og lyser på sannheter som de som går i mørket ikke tidligere har kunnet se. Den lyser ikke nødvendigvis opp alt. Fornuften har ikke fått tilfredsstilt spørsmålene om "hvordan". Men lyset viser fram sannheter likevel. Det er nådens lys vi har fått nå. Og vi ser som i et speil, i en gåte. Men en gang skal vi få herlighetens lys. Da skal vi få se ham ansikt til ansikt, og erkjenne fult ut (1.Kor 13,12) Vi kan altså si det slik at bibelen er klar fordi den opplyser oss.

På det ene lys vi har fått, Jesus, så har vi fått se klart. Og på han er det alt annet belyses og bedømmes. Jesus er Luthers ene klare tolkningskriterium. Luther hadde sett Kristus, så da hadde han sett alt.¹⁷⁵ Luther understreker at skriften er enhetlig. Vel så kunne det være sider med Skriften som var vanskelige. Men da bare fordi vi ikke forsto ordene og grammatikken.¹⁷⁶ Hele bibelen har det ene innholdet å forholde seg til: Nemlig Jesus og han korsfestet. Bibelen er klar på frelsen og

173 Luther, "servo", 174

174 Luther, "servo", 174-177 Hele avsnittet mitt er en forkortet versjon av en av Luthers argumentering i *servo*

175 Kolb, "Wittenberg", loc 627

176 Luther, "servo", 126

det ene nødvendige.¹⁷⁷ Var det vanskelig ett sted, så var det klart et annet sted. Jesus er lyset som forklarer og forkynner som hele Skriften kan tolkes på.

Kanon

For Luther var det altså Jesus som var nøkkelen til bibelen. Dette kommer tydelig fram i hans tanker om kanon. I *De servo arbitrio* går ikke Luther noe grundig inn på noen kanon diskusjon. Han unngår det heller, og godtar Erasmus sin bruk av Siraks bok som ellers ikke hører til den Hebraiske kanon.¹⁷⁸ Jeg vil heller ikke gå inn på noen inngående kanon diskusjon her, eller legge fram det Luther måtte ha tenk om saken. Men det er en side ved hans tanker om kanon som er interessant å trekke fram i denne anledning.

For Luther var det ikke så veldig viktig hvilke bøker som hørte til kanon og hvilke som ikke gjorde det.¹⁷⁹ For å forstå dette må vi forstå hans forhold til forkynnelsen. Vi kjenner Gud fordi han har åpenbart seg. Vi kjenner Gud slik han har kledd seg selv i ord.¹⁸⁰ Skriftens forkynnelse er unik, fordi Gud er unik.¹⁸¹ Dette har jeg forklart i forrige kapittel. Luther kjenner budskapet Skriften forkynner, slik som det er kjent fra de sentrale og udiskuterte bøkene.¹⁸² Og det sted hvor Gud viser seg klarest for oss, er i Kristus. Jesus lyser og forklarer. Bibelens autoritet er grunnlagt på forståelsen av ham. Jesus sin bruk av GT, og hans utvelgelse av apostlene til å vitne, er det som mer enn noe annet gir Skriften autoritet.¹⁸³ Det er ikke så uvanlig å tenke at det sikre i bibelen er de ord Jesus sier. Dette er ikke et så dumt utgangspunkt. For Jesus er Gud, som er den som definerer. Og hans autorisering er det som gir Skriften autoritet.

Dette er ganske interessant. Fordi det Luther ender opp i her er at "Bibelen har autoritet fordi Kristus, slik Bibelen fremstiller ham, gir Bibelen autoritet."¹⁸⁴ Dette blir et sirkelargument. I nær sagt en hver annen situasjon ville et sirkelargument falle over seg selv. Her står vi ved unntaket. Det er nødt til å være et sirkelargument, da mennesket er totalt avhengige av Gud for kjennskap til han, og ikke kan vurdere ham etter sine standarder. Skriftens autoritet er ikke som andre autoriteter, den må forstås på dens egne premisser. Teologien starter med Guds åpenbaring, både i betydning av

177 Luther, "servo", 174

178 Alfsvåg, "Identity", 90

179 Alfsvåg, "Identity", 91

180 Alfsvåg, "Identity", 114

181 Alfsvåg, "Identity", 113

182 Alfsvåg, "Identity", 91

183 Knut Alfsvåg: *Hvordan skal vi begrunne Bibelens autoritet?* (Foredrag på Missionsprovinsens prästmöte, 22. mai 2008), Del 1, Avsnitt 2

184 Alfsvåg, "autoritet", Del 2, Avsnitt 4

Jesus og Skriften. Og den er sin egen standard. Den tolker seg selv.¹⁸⁵ Vi kan derfor si det slik at det ikke er menneskene som utlegger og etterprøver teksten, men det er teksten som utlegger leseren.

Vel å merke er dette etterprøvbart. Jeg snakker ikke om Gudsbeviser. De kan brukes til inspirasjon for lovprisning, og nytter ikke som noe særlig annet. Det jeg sikter til med at Skriftens innhold og Gud er etterprøvbare, er at det snakkes om en dommedag. Den skal skje på en eller annen, for oss mennesker uviss, tid. Og innholdet i Skriften vil da bevises. Så det er bare å vente.

Vi har altså de to kanon kriterier hos Luther.¹⁸⁶ Det ene er det formale: Jesus velger ut sine apostoliske vitner, og bruker GT, og gir dem med det autoritet. Det andre er det evangeliske: Det er innholdet som autoriserer. Innholdets sentrum er Jesus. Og det er her det formale kriterium hviler. Kanon kan ikke velges ut, eller autoriseres av mennesker. Det er ingen kirke som kan det.¹⁸⁷ Kanon velger seg selv, så og si. Nettopp fordi mennesket er avhengige, og fordi Gud er den som definerer. Derfor er ikke hvilke bøker som er kanon en viktig sak for Luther. For at noe skal anerkjennes som kanon så må den ha den klare forkynnelse om Jesus,¹⁸⁸ den forkynnelse han selv er. Det er Guds ord, Guds forkynnelse, som er kanon.¹⁸⁹ Ikke menneskeord.

185 Luther, "Identity", 237

186 Alfsvåg, "autoritet", Del 4, Avsnitt 3

187 Alfsvåg, "autoritet", Del 4, Avsnitt 3

188 Alfsvåg, "Identity", 91

189 Alfsvåg, "Identity", 92

Kapittel 5

Frelsen

Om valg og handling

Så langt vil jeg påstå å ha lagt bak meg det absurde ved absurditet. Det, av Erasmus sine to tolkningskriterier, strekker ikke til. Hva så med det andre av hans kriterier? Hvordan skal vi se på moralens program? Jeg har allerede vært noe inne på det, og vist flere svakheter ved kriteriet og programmet. Jeg har tatt for meg kjennskapen og informasjonen. Menneskets vurdering og fornuft er gjort rede for. Nå er det viljen og valget, og selve handlingene og etterfølgelsen som står for tur.

Jeg tror Erasmus vil påstå at intet annet sted klargjøres vårt forhold til Gud som det gjør i handlingene. Jeg er tilbøyelig til å være enig med ham, om enn på en annen måte. For Erasmus er det fokuset på moralen Skriften er udiskutabel på. Budene kreves å holdes, og forutsetter at de kan holdes. Belønning forutsetter fortjeneste. Og en vil få problemer med determinisme om ikke moralens fokus er klar. Det vil gjøre Gud urettferdig og mennesket uansvarlig.

Om moral og identitet

Moralens program

Nå er det slik at mennesket i sin avhengighet til Gud ikke kan gjøre noen ting i forhold til det som hører Gud til. Vi kan gjøre noe i menneskets rike, altså med det som ligger under oss. Vi kan derimot ikke gjøre noe i det som er over oss. Men budene er da i den menneskelige sfære. De krever ikke absurde ting som at vi skal fly, eller ikke dø. Det ligger ikke utenfor det mennesket kan gjøre. Skulle ikke da mennesket kunne gjøre noe for sin frelse? Gudløshet blir for han i stor grad umoral. Gud forkaster jo syndere.

Vel er mennesket avhengige av Guds nåde. Gud er også en tilgivende Gud for Erasmus. Og uten nåden så vil hverken menneskets vilje eller streben ha noen effekt.¹⁹⁰ Det kan være litt vanskelig å sette fingeren på hvordan Erasmus tenker om nåden og om frelsen. Spesielt når han tilskriver alt godt vi gjør på Guds regning,¹⁹¹ men samtidig tenker at viljen har noe makt til å velge Gud, og at Gud i sin nåde lar gode gjerninger og godt liv telle. Slik kan nåden være startpunktet, eller det som fullfører det mennesket starter, men ikke strekker til. Uansett hvordan det er så er det

190 Erasmus, "libero", 9

191 Erasmus, "libero",9

Gud som frelser, men det er opp til mennesket om det tror, omvender seg og etterfølger. Og det moralske program sier at menneskene fortapes ved å vende seg bort fra Gud og synder, og mennesket frelses ved å tro, velge Gud, og streve etter hellighet. De gode gjerninger teller.

Det jeg umiddelbart vil svare på dette, er at mennesket er totalt avhengig av Gud. Frelsen er noe som tilhører Guds sfære. Men det er ikke bare der vi er avhengige. Mennesket kunne ikke, og prøver heller ikke, å legge to pinner i kors for å bli skapt. Og heller ikke så kan det gjøre, eller prøver å gjøre en døyt for å forbli skapt. Like lite så kan det gjøre noe for å bli eller forbli frelst, selv om det stadig prøver.

La oss nå si, helt hypotetisk, at menneskene på tross av sin avhengighet skulle ville noe så tåpelig som å prøve å gjøre noe for å forbli skapte. De vil fortsette å være. Dette er selvsagt et helt fiktivt eksempel, da det er noe vi virkelig ikke kan gjøre noe med, eller prøver å gjøre noe med. Men la oss nå si at mennesket prøver. Da har jeg en del forslag på historisk velutprøvde metoder. Det er opp til Gud om vi forblir skapte eller ikke. Altså kunne vi prøve å blidgjøre Gud. Jeg snakker om det å gjøre mennesket verdt til å være. Vi kunne skrive og syngte fantastiske sanger til Gud. Vi kunne arbeide for fred og forsoning mellom mennesker. Gi mat til sultne, hjelpe de syke, besøke de som på mange måter er offentlig utstøtt og sitter i fengsel. Vi kunne stifte familier, og kjærlighetsbånd som gleder både Gud, oss selv og andre. Det er velsigner som sprer seg som ringer i vann. Dette er herlige og fantastiske ting som jeg vil kalle tåpelige.

Hvordan kan disse tingene være tåpelige? De må jo være fornuftige av tre gode grunner: Den første grunnen er fordi Gud sier at vi skal gjøre det i sine bud. For det andre har Gud glede i det. For det tredje så har mennesker glede i det. Alt dette er gode grunner for å gjøre det gode, og det er ikke det jeg er uenig i. Heller ikke er jeg uenig i at å gi mat til sultne er en tåpelig ting. Det er en herlig velsignelse, som jeg i seg selv klart vil legge i "det gode" boksen. Hadde det nå bare vært for de tre gode grunnene man hadde gjort det gode så hadde det ikke bare vært fornuftig, men hellig. Men det er ikke de tre grunnene jeg har her satt opp som er utgangspunktet for det gode program jeg har beskrevet. Grunnen for det gode programmet er å få Gud til å ville la menneskene være til fordi de er verdt det. Og det er det tåpelige.

Det er også en tåpelig side ved Erasmus sitt moralske program. Vi kan ikke gjøre noe for å bli frelst, og i hvertfall ingen gode gjerninger. Erasmus selv påstår jo at vi trenger Gud for å gjøre godt, og at alt godt må tilskrives Gud.¹⁹² Men om det nå skulle kunne gjøre noe godt i menneskenes

192 Erasmus, "libero", 9

øyne, så er det ingen ting i Guds øyne.¹⁹³ En kan ikke gjøre noe godt når man har et annet enn de tre motiver jeg har nevnt over. Da tenker man at man selv kan oppnå noe, på egen regning. Det er ikke annet en gudsbespottelse. For når man gjør det, fratår man Gud æren for det gode som skjer.¹⁹⁴ Giveren er en nidkjær giver og vil bli sett. Han vil ikke at bare gaven, mottageren eller det menneske som gjør den gode gjerningen skal få fokuset. Så en hver god gjerning som ikke er gjort Gud til ære og oss til gagn, er synd. På egen regning kan ikke mennesket annet en å synde.¹⁹⁵ Når en ikke tror at Gud er den som frelser, og at alt en gjør av godt er det Gud som gjør i en, så kan man ikke gjøre godt i Guds øyne. Igjen så står vi avhengige av forkynnelsen som utlegger oss mottagere, og sier hvordan det egentlig står til med oss.

Luther understreker at vi ikke kan handle til Guds ære om vi ikke vet at det er det vi gjør. Det er en kunnskap som kommer plutselig, og fremmed utenfra. Vi kan ikke gjøre noe for å komme på det. Mennesket kan være rettferdig i egne øyne, og rose seg av hvem man er. Men Guds rettferdighet og frelsen kommer uavhengig av budene (Rom 3, 21). Slik kan ikke menneskene rose seg av det de gjør (Rom 3,27), men alt ligger på Gud. Fraværet av troen blir slik menneskenes grunnsynd. Tror man ikke Gud, så kan man ikke annet enn synde.¹⁹⁶

Men hva med meritter? Moralens program forutsetter fortjeneste. Den tenker seg at vi, med mer eller mindre hjelp, skal bygge opp en fortjeneste. Hvordan skal vi kunne jobbe oss opp en fortjeneste hos Gud når alt allikevel er Gud sitt? Fortjeneste er umulig, for vi skylder allerede Gud det gode vi gjør. Det er Gud alene som har æren for det gode. Men Bibelen taler jo om fortjeneste, vil Erasmus innvende på dette. Ja, svarer Luther, men er det på grunn av verdighet, eller på grunn av en følge?¹⁹⁷ Mennesket kan ikke få eller fortjene på grunn av en verdighet de har opparbeidet seg ved gode gjerninger. De gode gjerningene hører Gud til, som i sin nåde åpenbarer seg og lar oss få ha tro til ham som herre også over våre liv. Men fortjeneste og lønn kan komme som en følge. Slik det følger ondt av onde gjerninger, så følger det godt av gode. Mennesket kan gjøre gode gjerninger så lenge det er til Guds ære. Og de fromme,¹⁹⁸ som Luther kaller de kristne her, vil få himmelen som en følge av at de tror på Gud, og dermed kan de gjøre gode gjerninger. Altså er fortjenesten en følge av det Gud allerede gjør, og ikke på grunn av en opparbeidet verdighet. Meritter er umulig hos avhengige mennesker.

Så er det nettopp i det at mennesket ikke kan gjøre noen ting for å bli frelst, som gjør det fri

193 Luther, "servo", 324
194 Luther, "servo", 290
195 Luther, "servo", 324
196 Luther, "servo", 324
197 Luther, "servo", 226
198 Luther, "servo", 226

til å gjøre godt. Jeg har understreket at det ikke er slik at mennesket gjør gode ting for å bli frelst. Det er en forbannelse det er fri fra når det hører forkynnelsen fra Gud. Det er først *da* mennesket virkelig er fri til å tjene sin neste. Å gi mat til fattige, gifte seg, elske sin neste som seg selv, er fri fra alt slagg som gjør det til noe annet enn det det er i seg selv. Nå er mennesket fri til å tjene sin neste fordi Gud har sagt det, fordi det gleder ham, og det gleder mennesker. Jeg kan her og legge til en god grunn til: I takk til Gud for hva han har gjort. Jeg har tidligere understreket at i takken er et av de stedene vårt Gudsforhold er klarest. Og som jeg var tilbøyelig til å si meg enig med Erasmus i begynnelsen, så er det også slik i våre handlinger og etterfølgelse. Vi har ikke annet enn å takke Gud for det gode der også, handlingene er ikke til vår ære. Altså kort sagt Gud til ære og oss til gavn.

Identitet og determinisme

I denne oppgaven har jeg jobbet med læren om menneskets avhengighet til Gud. Jeg finner at det er en lære Luther legger til grunn i sin teologi i *De servo arbitrio*. Den er kanskje bedre kjent som læren om nødvendighet, hvilket var det ordet Luther brukte mest for å beskrive hva som skjer. Men Luther var ikke særlig fornøyd med det ordet. Erasmus anklaget Luther for å havne i determinisme. Det vil jeg ikke motsi. Luther fører en slags determinisme. Men Luther ville ikke vært helt fornøyd med å bli omtalt som en determinist. Determinisme i seg selv hadde han ikke noe problem med. Men han hadde et problem med å forklare hva han mente med det. På samme måte var det med begrepet nødvendighet. Det er ikke et treffende ord, "hverken når det brukes om den guddommelige eller når det brukes om den menneskelige vilje. Det har nemlig en altfor firkantet og misvisende betydning i denne sammenheng, for det fører tanken i retning av en slags tvang,"¹⁹⁹ hvilket ikke var Luthers intensjon. Når Gud frelser er det ikke slik at han går nedover en rad med mennesker og peker at den og den skal frelses og den og den skal fordømmes, og plukker ut tilfeldig, enten menneskene vil det eller ikke. Det er jo nettopp det som er problemet, tvang er noe helt annet enn viljen.²⁰⁰

Gud er ikke under tvang. Han har ingen andre standarder enn det han selv setter. Og de følger han uten at det er tvang. Han gjør det han vil nettopp fordi det er det han vil. På samme måte er det med mennesker. Mennesket gjør det de vil, fordi det er det de vil. Erasmus så på viljen som en nøytral evne til å bestemme. Dette er bare tull. Guds vilje er fri, og han er opphavet. Guds identitet er å være fri. Men det betyr ikke at han er tilfeldig. Han holder seg til det han vil, nettopp fordi han

199 Luther, "servo", 135

200 Luther, "servo", 135

vil. Mennesket, på sin side kan ikke nøytralt bestemme seg for noen ting. De følger det de vil, og er ikke slik under noen tvang, men er heller ikke fri. Det vil si, de er fri til å gjøre det de vil. Viljen er menneskets identitet, dets indre orientering som bestemmer hele deres livs retning.²⁰¹

Mennesket kan ikke av egen makt forandre denne viljen.²⁰² Vi kan ikke legge den fra oss, men tvinges til å fortsette å ville. Det kan være at vi blir tvunget av ytre omstendigheter, og ikke får det som vi vil. Men viljen fortsetter, muligens en smule forbitret. Viljen er også fortsatt den samme selv om vi blir tvunget av en annen makt til å gjøre det vi ikke vil, som ved Satans makt.²⁰³ For selv de frelste mennesker synder, hva sier det om viljens makt? Hadde jeg gått videre og tatt fram Luthers argumenter rundt synden og Satan, så ville det ikke vært stein på stein igjen av Erasmus sine tanker om viljen.

Mennesket kan altså ikke gjøre annet enn å ville det det vil, og å være det det er. Mennesket har en fortapt identitet, og kan ikke annet enn å synde. Gud er i oss mennesker, slik som han er over alt. Vi er avhengige av han for hvem vi er. Og selv mennesker som ikke er frelst, er avhengige av Gud for å drive på som de gjør. Gud legger ikke fra seg sin allmakt, men fortsetter å holde oppe det han har skapt, selv om det er falt fra nådens relasjon med ham, og hverken vil eller duger til annet enn synd. Dette er hva mennesket ikke kan forandre. Men Gud kan gripe inn. Og er vi forandret av Gud, så "er det igjen av ren lyst og iver og egen drift"²⁰⁴ mennesket vil og handler. Det er ikke av tvang. Mennesket skylder Gud sin menneskelighet, det er en gave fra han. Vi kan ikke ta den tilbake selv, vi trenger også han for å gjenopprette den.

Slik var det med Adam og Eva i Eden også. Deres rettferdighet kom ikke på grunn av det de gjorde. Rettferdigheten var en gave fra Gud også da. Guds rettferdighet var det som virket i dem til det gode de gjorde med vilje og iver. Slik og med deres identitet. Mennesket er avhengige av Gud for alt, både sin identitet, sin rettferdighet, og sin eksistens. Det gjorde ikke noe for å bli eller forbli skapt, og heller ikke for å bli eller forbli frelst. Det er nærliggende å behandle menneskenes identitet, vilje, rettferdighet og eksistens som synonymer, noe tilsvarende hvordan jeg tidligere påpekte at hos Gud kan identitet, vilje, løfte og gjerninger behandles som synonymer.²⁰⁵ Det som er fra Gud, det mennesket er avhengige av, vil ikke være så unaturlig å behandle slik. Mennesket er altså ikke under tvang, men er bundet til sin vilje, identitet, rettferdighet, og eksistens.

201 Kolb, "Wittenberg", Kapittel1, Del 2 Avsnitt 19

202 Luther, "servo", 155

203 Luther, "servo", 155

204 Luther, "servo", 155

205 Kolb, "Wittenberg", Kapittel 1, Del 5 Avsnitt 2

Om forkynnensens lov og evangelium

Erasmus ville ikke vært fornøyd med hva jeg har skrevet så langt. Han mener Bibelen er klar på moralen. Jeg mener jeg har tatt problemet ved roten og avvist det. Men jeg ser meg nødt til å ta mer tak i selve forkynnelsen for å gjøre det klarere hva jeg allerede mener er klart. Erasmus mener budene forutsetter at vi skal kunne holde de! Budene er ikke noe absurd. De er ting som hører den menneskelige sfære til. Hva er da budene godt for om de ikke skal fremme menneskets moral?

Gud snakker til menneskene i Skriften. Guds ord til menneskene er ikke bare et ord. Det er to. Det ene er lov, og det andre er evangelium. Å skille mellom disse to er kjernen for å forstå Bibelen.²⁰⁶

Erasmus så på loven som retningslinjer for livet. De var Guds krav til mennesker. Det er menneskenes ansvar å holde de. Luther var ikke uenig i dette. Budene er retningslinjer og krav. Men hva han var helt uenig i var at de forutsatte at de kunne holdes. Luther mente at Bibelen er klar. Og man skulle forholde seg til teksten som det den sa. Sier den at Gud skapte, så skapte Gud. Sier den at Gud ble menneske, så ble Gud menneske. Og slik opplyser Skriften oss om hvordan verden er. Vi må forholde oss til budene på samme måte. Sier de at vi skal elske Gud, så sier den at vi skal elske Gud. Hva budet ikke sier noe om er om vi har noen sjanse til å utføre det som kreves.

Grammatikk og synd

Vi må forholde oss til det som står, ikke til det som ikke står.²⁰⁷ Det var Luthers teologiske metode. Dermed så introduserer Luther et nytt og revolusjonerende teksttolkningskriterium, nemlig grammatikk. Hvis vi i det hele tatt skal ha håp om å forstå noe, så må vi forholde oss til det medium vi har til kjennskap til Jesus, nemlig språket. Språket går i oppløsning uten grammatikken. Ved å ha en forståelse for grammatikk, så kan vi få en forståelse for hva som blir sagt. Ikke hva som prøves å bli sagt, eller sagt sånn ca. Sannsynlighet byttes ut med grammatikk.

Det kan virke som om Erasmus har glemt forskjellen på indikativ og imperativ. Et hvert bud som sier at mennesket skal noe er et imperativutsagn. Et imperativ utsagn sier ikke noe om hva menneskene gjør eller kan gjøre. Det sier bare hva mennesket bør gjøre. "Hva som faktisk skjer, eller hva som kan skje, må uttrykkes ved hjelp av indikativ."²⁰⁸ Indikativ opplyser om hva som er, mens imperativ opplyser om hva som bør være.

206 Alfsvåg, "Identity", 97

207 Alfsvåg, "Identity", 87

208 Luther, "servo", 205

Da når mennesket er syndig så blir disse budenes krav en forbannelse. En ting er at vi ikke kan oppfylle de helt, med de tilbøyeligheter og fordervede natur menneskene har. Dessuten er Satan en villig ødeleggende makt. Dette er ting som også Erasmus innrømmer. Han ville jo omtrent ikke at man skulle fortelle om at mennesket er avhengige av Gud for å bli frelst. Det kunne føre til at mennesker ville se en sjanse til å ikke jobbe for sitt moralske liv. En annen ting, som også Erasmus innrømmer, er at mennesket ikke kan gjøre noe godt uten Gud. Uten Gud kan som sagt ikke mennesket annet enn å synde. Når det står slikt til, så kan ikke menneskene oppfylle Guds lov, hverken fullt ut, eller i det hele tatt. Disse kravene blir da en forbannelse.(Gal 3,10)

Loven er Gud som dømmer. Den fører en vei, nemlig til fordømmelse. Loven er et lys som opplyser. Den lyser opp menneskene, utlegger den som hører, og avdekker synd.²⁰⁹ Meningen med loven er at mennesket skal få kjennskap til tingenes tilstand. Mennesket er avhengig av forkynnelsen for å forstå. Vel så vet mennesket at mennesker gjør dumme ting. Det har en følelse av moral. Gode ting er gode, og onde ting er onde. Men mennesket ser ikke klart hvilket grunnfjell av synd det har. Det griper lett til moralens program, for det sitter så godt med menneskets oppfatning av rettferdighet. Men det har ikke forståelse for Guds rettferdighet. Hva mennesker definerer som godt eller ondt setter ikke standarder for Gud. Mennesket blir opplyst om at det er ikke noen hjelp i loven, at gjerninger ikke strekker til. Det skylder Gud å gjøre alt det loven krever, ned til siste tøddel. Det kan ikke gjøre noe for fortjeneste, for kravene en noe en bør og skal gjøre. Mennesket makter ikke å oppfylle de.

Om en skal se på en menneskelig måte å regne på da, så blir det eneste de kan gjøre å enten holde sin status ubeveget, eller bevege seg nedover som er den eneste veien det kan bli forandring. Men loven er så kravstor at det ikke finnes det menneske som ikke synder. Og det mennesket aldri klarer å få tak i, er grunnsynden. Grunnsynden gjør alt annet i menneskets liv til synd, selv de gjerninger mennesket gjør for å holde seg i status quo. Grunnsynden er at de ikke er i nåderelasjonen til Gud. Ved loven lærer vi synden å kjenne (Rom 3,20 b) Loven blir gitt for at synden skulle bli stor.²¹⁰ Synden var der fra før av. Men da var den ikke anerkjent som synd. Loven sønderknuser mennesket, til det er helt hjelpeløst. Det var helt hjelpeløst fra før av, men nå vet mennesket det.

Dersom, valg og omvendelse

Dette ville kanskje ikke holde for Erasmus. For hva så med skriftsteder som "Vend om til

209 Luther, "servo", 322

210 Luther, "servo", 322

meg, og dere skal bli frelst!" (Jes 45, 22) eller "Dersom du vender om, vil jeg la deg komme tilbake."? Er kanskje ikke dette krav vi må gjøre for å bli frelst? Jo, det er krav, og ikke noe annet.

Disse setningene sier ikke noe annet enn at vi blir frelst dersom vi vender om.²¹¹ Dette har jeg snakket om i kapitlet *Kjennskap til Guds eksistens*. Vi har å gjøre med en følgesetning her. Den sier ingenting om at vi faktisk kan vende oss om, bare hva som hadde skjedd hvis vi hadde kunnet det. Om så følgesetningen hadde tatt med alle budene og sagt: Dersom dere holder mine bud, skal dere bli frelst, så hadde det ikke betydd at vi kunne holde hans bud. I disse eksemplene er det omvendelsen det gjelder.

Jesus sier "vend om" (Matt 4,17). Er ikke ord som "velg i dag", og "vend om" en direkte appell på samme måte som "elsk Gud", og "elsk din neste som deg selv"?²¹² Er ikke *valget* også et krav og et bud på samme måte som de andre lovbudene? Må ikke vi omvende oss for å bli frelst? Jo, frelsen krever omvendelse. Men skal det å velge virkelig settes i samme bås som de andre kravene? Det å velge kan mennesket ofte ha en tendens til å tenke at det skal kunne selv. Vi skiller slikt som løgn og hor, og alle de andre budene vi ikke klarer å holde, fra det å omvende seg. Fra slike synder skal vi bli frelst. Det å velge vil gjerne mennesket holde for seg selv. Troen eller mistroen vi at er våt. Men er ikke kjærligheten vår? Er ikke medmenneskelighet, og tillitsverdigheten vår? Mitt svar på det er at gaver kan være våre. Selv om de er gitt av Gud, så er de våre. Som med vannglasset på pulten min, nesa mi, og kona mi. Alt jeg har, har jeg fått fra Gud, og er Gud sitt.

Det står formaninger, bud og lover i bibelen. Men om evne og vilje til å oppfylle dem står det ikke om noen steder. Vi kan ikke forandre vår identitet. Vi kan ikke annet enn å velge Gud bort. Denne loven knuser den siste skanse. Selv ikke det å velge er noe vi kan. Vi kan ikke ta en personlig stillingstagen til Gud, annet enn den å si nei til ham, ikke vurdere ham som sanndru, og ikke tro ham. Vi står hjelpeløse og avhengige igjen.

Evangeliet

Hva skjer så? Hvordan kan da noe menneske bli frelst? Til det er mennesket, som i alt annet, avhengig av Gud. Det er ikke vi som velger Gud, men han som velger oss. (Joh 15,16) Gud griper inn i våre liv og velger oss ved sin forkynnelse. Evangeliet er det andre ord Gud snakker til oss med. Luther trodde at Guds ord ikke bare var deskriptivt, han trodde at ordet var kreativt. Guds ord gjør hva det sier til lytterne. Evangeliet er det ord mennesket blir skapt på nytt ved. Evangeliet

211 Luther, "servo", 208

212 Luther, "servo", 209

opplyser mennesket om frelsen.

Jeg har snakket om at bibelen er klar. Det jeg har sagt om klarhet til nå er det Luther kaller "den ytre klarhet".²¹³ Det vil si at når en hører forkynnelsen, står ordene ganske enkelt for det de sier, eller så forklarer de seg selv. For å tro det en hører må forkynnelsen bli klar for menneskene personlig. Det kan være en utfordring. Hva mennesket hører i forkynnelsen er så annerledes enn det mennesket er vant med. Det er utenfor menneskets standarder, og krever å være utenfor menneskets vurdering. Det snakker om ting en ikke kjenner fra før, og aldri hadde kommet på å komme på. Historien i seg selv er grotesk, og den snakker om hvor håpløse mennesker er, hvilket ikke er hyggelig å høre. Gud dukker dessuten opp der man ikke venter det. I tillegg er forkynnelsen absurd. På tross av alt dette så er det faktisk mennesker som tror på det som fortelles.

Det finnes også en indre klarhet som henger sammen med den ytre.²¹⁴ Den indre klarhet er det Den Hellige Ånd som gir og virker. Den indre klarheten er troen på at dette en hører er sant. Den gjør det hele klart for mennesket, ved troen på at Gud er herre og har kontroll. Det er den som driver mennesket til å bekjenne hva det hører. Det er ved den indre klarheten man først kan se den ytre klarheten. I bunn og grunn kan en altså ikke drive teologi uten å være troende. Det ytre vil aldri bli klart for menneskene om en ikke tror. Dette var det jeg snakket om i kapittelet om *Luther og viljen*. Den indre klarheten er en tillit til Gud som gis fra Gud til menneskene som en gave.

I møte med Gud og hans forkynnelse, så opplyser forkynnelsen i det ytre. Den Hellige Ånd trekker i mennesket igjennom disse ytre ordene. Slik virker Gud i sin forkynnelse. Det er ved det ytre ordet at vi ser at vi er syndere, og ved Den Hellige Ånd at vi erkjenner det. På samme måte er det med frelsen. Vi hører om at vi er frelst. Det står i indikativ, og beskriver løfter til menneskene. Vi har fått løfte om en ny rettferdighet, en ny fødsel, en ny skapelse, en ny vilje og en ny identitet, nemlig Jesus sin identitet. Guds løfter er det samme som hans vilje og som hans handling. Ved at Gud lover, så skjer det. Ved sine ord om frelsen, virker Gud i oss, og frelser oss. Tror vi det som står, så har vi det som står, slik står. Denne troen er den indre klarhet som vi er avhengige av Gud for. I Confessio Augustana artikkel V står det at "ved ordet og sakramentene som midler blir Den Hellige Ånd gitt, han som virker troen, hvor og når Gud vil". Vi kan si det slik at like lite som mennesket gjorde for å bli født, like lite gjør det for å bli født på ny. Gud velger oss i sin forkynnelse. Vi kan si det slik at Den Hellige Ånd er i grammatikken.

Erasmus sitt problem var at han ikke klarte å skille mellom lov og evangelium, og indikativ og imperativ. Lov og evangelium må ikke blandes. Det er ikke motsetninger. De er forkynnelsens to

213 Luther, "servo", 127

214 Luther, "servo" 172

ord fra Gud. Det ene fordømmer oss og dreper, og det andre frelser og skaper oss til nye mennesker. Og for de som allerede er frelst, så er ikke bare lovordene doms ord. De får være korrigerende ord. Og enda bedre, så er de ord som egger menneskene til å gjøre Guds vilje.²¹⁵ Som frelste er mennesket fri til å følge Guds lov. For da følger mennesket ikke loven for å bli frelst, men fordi det er frelst. Fordi det er Gud som virker i mennesket.

215 Luther, "servo", 347

Konklusjon

I begynnelsen skildret jeg to hendelser. I begge møter mennesker forkynnelsen. Men i det ene tilfellet blir det tro. I det andre tilfellet blir det vantro. Jeg spør hva det er som skjer.

I det første tilfellet så griper Gud inn i mennesket. Gud velger mennesket igjennom sin åpenbaring og forkynnelse om Jesus. I sitt ord virker Gud i mennesket og skaper noe nytt, noe som er fremmed for skapningen. Slik får mennesket troen som en gave, slik alt annet ved mennesket er gaver. *Den personlige stillingstaken* i møte med forkynnelsen er ikke noe mennesket kan gjøre. Vi må forstå stillingstaken som Gud sin. For mennesket er totalt avhengig av Gud, for alt, på alle steder, til alle tider.

I det andre tilfellet så er det ikke så mye jeg vet om hva som skjer. Jeg vet at det ikke skjer ved tvang, men velvillig fra menneskenes side. Jeg vet også at det mennesket, som alle andre er avhengig av Gud. Men "hvordan Gud kan fordømme den som av egne krefter ikke er i stand til annet enn å synde og pådra seg skyld"²¹⁶ vet jeg ikke noen ting om. Jeg forstår ikke *den personlige stillingstaken* hos de fortapte. Jeg har ingen løsning på dette spørsmålet av den ene og enkle grunn at vi ikke er gitt noen løsning på det. Guds forkynnelse gir oss ikke forklaring på problemet. Og der forkynnelsen slutter slutter teologien.

Luther mener vi kan ikke drive akademisk arbeid med teologien, i betydning av å vurdere Guds ord med menneskelige standarder. Mennesket har ingen muligheter for å forsvare hverken Gud eller seg selv. Det eneste mennesket kan gjøre uten at det blir galt er å bekjenne hva det hører.

Troen som Ånden virker, tror fortsatt "at Gud er god om han så lot alle mennesker gå fortapt."²¹⁷ Den tror at Gud er herre og har kontroll. Og den tror at det som nå er ubegripelig for oss vil vise seg å være rettferdig når menneskene en gang får møte Gud ansikt til ansikt.

Dermed så stiller både Luther og jeg oss inn i innfallsvinkel #3 til problemet med at noen blir frelst, og andre ikke. Vi kan ikke svare på spørsmålet. Men vi tror at Gud er herre og har kontroll. Og vi tror at mennesket er avhengig av Gud, og skylder Gud sin frelse.

Når det gjelder læren om menneskets avhengighet, så bygger jeg den på Luthers lære om nødvendighet. Luther var ikke veldig fornøyd med det begrepet, da det gav for mye assosiasjoner

216 Luther, "servo", 350

217 Luther, "servo", 244

om tvang. Jeg har hatt fokus på avhengighet framfor nødvendighet. Og med det tror jeg at jeg har hatt fokus på det Luther ville med læren om nødvendighet: Nemlig et fokus på relasjonen mellom Gud og mennesker, og ikke på Gud som et ubevegelig ultimatum. Jeg har hatt fokus på en skaper som er engasjert i sin skapelse.

Jeg mener å finne den teologien jeg var på jakt etter i Luthers bok *De servo arbitrio*. Derfor har jeg anvendt hans teologi i stor grad som min egen. Det jeg mener jeg møter i Luthers bok er at Luther bare henviser meg videre til Skriften. Det er kjernen ved all god teologi. Teologien skal gjøre en ting, henviser videre til Skriften. Eller så kan den gjøre det som er det samme: Å snakke som Guds ord, å forkynne. Det er teologiens identitet.²¹⁸

Slik blir forkynnelse og bekjennelse er det samme i teologiens verden. De har den samme kilden. Det er at vi ikke kan gi annet enn det vi selv har fått. Vi kan ikke gi gjerninger, valg, tro, eller omvendelse for å bli frelst. Men når Gud har frelst mennesket kan og vil det forkynne og bekjenne i sin totale avhengighet til Gud.

218 Alfsvåg, "Identity", 245

Bibliografi

- Alfsvåg, Knut: "Hva ville han egentlig? Noen refleksjoner om den lutherske reformasjonens hovedsak og dens teologiske betydning." *Norsk Teologisk Tidsskrift* 107 s. 33-46, 2006
- Alfsvåg, Knut: *Identity of Theology*, Bangalore: Theological Book Trust, 1996
- Alfsvåg, Knut: *Hvordan skal vi begrunne Bibelens autoritet?* K. Alfsvåg. Foredrag på Missionsprovinsens prästmöte, 22. mai 2008
- Alfsvåg, Knut. "Ordets Nådemiddel". I *Kristus Herre i maktens och nådens rike*, red. Sakari Korpinen og Halvar Sandell, 51-65. Painopaikka: Myllopaino, 2003
- *APA-standard*, Høgskolen i Hedmark, 2011, Tilgjengelig på <http://www.uis.no/getfile.php/Biblioteket/PDF/APA%202011.11.10%5B1%5D.pdf>
- Besøkt 14. mai 2012
- Erasmus, Desiderius. "De libero arbitrio". I *Erasmus-Luther Discourse on Free Will*, red. Winter, Ernst F., 3-94. New York: Frederick Ungar Publishing Co., Inc 1961
- Giertz, Bo: *Steingrunnen*, Trondhjem: Luther Forlag, 1979
- Hägglund, Bengt: *Teologins Historia*, Gøteborg: Förelingsförlaget, 2003
- Kolb, Robert: *Bound Choice, Election, and Wittenberg Theological Method*, Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Co, 2005 [Kindle DX versjon] Lokalisert på <http://www.amazon.com>
- Luther, Martin. "De servo arbitrio". I *Martin Luther Verker i utvalg Bind IV*, red. Siggurd Hjelde, Inge Lønning & Tarald Rasmussen, 113-362. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1981.
- McGrath, Alister E.: *Christian Theology*, Oxford, Blackwell Publishing, 2007
- Mæland, Jens Olav (red): *Konkordieboken*, Oslo: Lunde Forlag, 2000
- Paulson, Steven D.: *Lutheran Theology*, New York, T&T Clark International, 2011